

kerkelijke eenheid

Aanvullend
rapport
deputaten

Het auteursrecht van deze tekst berust hetzij bij de auteur, hetzij bij de Gereformeerde Kerken in Nederland. Voor alle zaken het auteursrecht betreffend kan contact opgenomen worden met het deputaatschap generaal-synodale publicaties via: publicaties@gkv.nl.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in wat voor vorm of op wat voor manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende, behoudens de uitzonderingen bij de wet gesteld.

INHOUDSOPGAVE

0.	Samenvatting	4
1.	Contacten met de Christelijke Gereformeerde Kerken	5
1.1	Het besluit van de GS van de CGK 2007	5
1.2	Analyse van het synodebesluit	7
1.2.1	Geen invoering van het federatief groeimodel	7
1.2.2	Wel nadruk op eenheid op plaatselijk niveau	8
1.3	Evaluatie van het synodebesluit	8
1.3.1	Teleurstelling	8
1.3.2	Dankbaarheid	9
1.3.3	Hoe nu verder?	9
1.4	Conceptbesluiten	9
2.	Contacten met de Nederlands Gereformeerde Kerken	11
2.1	Besluit vrouwelijke ouderlingen en predikanten	11
2.2	Behandeling van dit besluit	11
2.3	Punten van gesprek	12
2.4	De rol van de hermeneutiek in het VOP-rapport	13
2.5	Evaluatie	14
2.6	Conceptbesluiten	14
3.	Relaties van samenwerkingsgemeenten tot kerkverbanden	16
3.1	Overleg met samenwerkingsgemeenten (DOE-overleg)	16
3.1.1	Opening	16
3.1.2	Toelichting bij de ontwikkelde visie op eenheid en bij de conceptregelingen	17
3.1.3	Bespreking	18
3.1.3.1	Visie op eenheid	18
3.1.3.2	Samenstelling van de kerkenraad	19
3.1.3.3	De positie van de predikant	20
3.1.3.4	Het appèlrecht	21
3.1.3.5	Ontbreken bepaalde zaken in de conceptregelingen?	21
3.1.4	Evaluatie en afronding	22
3.2	Gasten aan het avondmaal in een samenwerkingsgemeente	22
3.3	Aanbevelingen voor een goede besluitvorming in een samenwerkingsgemeente	27
3.3.1	Aanbevelingen voor de DOE-groep	27
3.3.2	Aanbevelingen voor de goedkeurende instanties	27
3.3.3	Aanbevelingen voor de plaatselijke samenwerkingsgemeenten	28
3.4	Naar gelijktijdige vergaderingen van de beide generale synodes en de LV	28
3.5	Correcties en aanvullingen op de conceptbesluiten	28
4.	Plaatselijke samenwerking met andere kerken	30

0. SAMENVATTING

Contacten met de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK)

De Generale Synode van de CGK 2007 heeft besloten op dit moment het federatief groeimodel niet in te voeren. Eerdere synodes van deze kerken spraken uit, het federatief groeimodel een goed model te vinden, maar het nu nog niet in te voeren. Daarom is de uitspraak van 2007 zo teleurstellend.

Geestelijke verwachtingen werden beschaamd. Het besluit scheidt echter wel duidelijkheid.

Er is daarnaast reden tot dankbaarheid, zowel over groeiende toenadering en samenwerking in veel plaatselijke gemeenten, als ook omdat de synode besloot haar deputaten op te dragen dit nauwer kerkelijk samenleven voluit te stimuleren en te faciliteren.

Nu het op landelijk niveau op dit moment niet mogelijk is verdere stappen te zetten op de weg naar kerkelijke eenheid, is het des te meer van belang dit op plaatselijk en regionaal niveau te doen. Daarnaast is het van belang ook landelijk het gesprek over eenheid te blijven voeren, vanuit het geloof aan de katholiciteit van de kerk.

In dit aanvullend rapport vragen wij daarom aan onze synode haar deputaten op te dragen met Deputaten Eenheid van de CGK samen te werken in het voluit stimuleren en faciliteren van samenwerking en nauwer kerkelijk samenleven op plaatselijk niveau. En voorts op deputatenniveau door te spreken over wat kerkelijke eenheid inhoudt, wat de Here op dit gebied van ons vraagt en wat Hij ons geeft, en hoe breed de kerk van Christus mag zijn.

Contacten met de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK)

Na de afsluiting van ons eerste rapport heeft nog een vervolgesprek met de CCS plaatsgevonden over het Schriftverstaan in het rapport 'Vrouwelijke Ouderlingen en Predikanten'. In dit rapport doen wij daarvan verslag en formuleren wij conclusies op basis van de gesprekken en doen wij voorstellen aan de generale synode.

In de gesprekken is gebleken dat van GK-zijde de problemen waarop de hermeneutische bezinning in het VOP-rapport een antwoord zoekt, herkend worden, en dat een aantal hoofdlijnen in deze hermeneutische bezinning gedeeld worden.

Ook is in de gesprekken gebleken dat de door de GS Amersfoort-C 2005 geuite bezwaren ten aanzien van de spanning tussen Schriftverstaan en Schriftuitleg terecht waren. De NGK-gesprekspartners gaven aan dat het niet goed is om uit naam van algemene hermeneutische overwegingen en niet van exegetische de eventuele normatieve kracht van concrete teksten (bv. in 1 Kor 11 en 1 Tim 2) te relativiseren.

Omdat binnen de NGK de uitkomst van de gezamenlijke bezinning op het VOP-rapport nog niet duidelijk is, zijn de bezwaren niet geheel weggenomen. Wel hebben de gevoerde gesprekken over het Schriftverstaan en de Schriftuitleg geleid tot een zodanige toenadering en herkenning, dat zij voldoende aanleiding en vertrouwen geven om de gesprekken met de Nederlands Gereformeerde Kerken voort te zetten.

DeputatenOverleg Eenheid (DOE-overleg)

In dit rapport wordt verslag gedaan van het overleg dat deputaten voerden met de samenwerkingsgemeenten in november 2007. Er is vooral gesproken over de relaties van de samenwerkingsgemeenten tot de kerkverbanden.

Deputaten doen voorstellen aan de synode betreffende structurele deelname aan het DeputatenOverleg Eenheid (DOE). Ook stellen zij de synode voor ruimte te maken voor de vorming van een eenheidsgemeente en voorts enkele besluiten te nemen ten dienste van de samenwerkingsgemeenten.

Gasten aan het avondmaal in een samenwerkingsgemeente

Vanuit de samenwerkingsgemeenten rijzen vragen over welk uitnodigings- en toelatingsbeleid met betrekking tot gasten aan het avondmaal kan worden toegepast, nu de regelingen en de praktijk binnen de drie kerkverbanden (GK, CGK, NGK) niet geheel overeenstemt.

Ter ondersteuning van de samenwerkingsgemeenten heeft de DOE-groep zich hierop bezonnen en een schets van beleid opgesteld ten dienste van de samenwerkingsgemeenten.

Deputaten stellen de synode voor uit te spreken dat voor het uitnodigen van gasten voor de avondmaalsviering in samenwerkingsgemeenten het beleid kan worden gehanteerd dat is verwoord in deze schets.

Naar gelijktijdige vergaderingen van de beide generale synodes en de LV

Om gezamenlijk beleid te maken ten dienste van de samenwerkingsgemeenten is het belangrijk dat voorstellen vanuit de DOE-groep en het DOE-overleg door de drie landelijke vergaderingen (ongeveer) gelijktijdig kunnen worden behandeld. Daarom is het belangrijk ernaar te streven dat in het vervolg de beide generale synodes (GK en CGK) en de Landelijke Vergadering (NGK) in hetzelfde jaar en bij voorkeur ook in dezelfde maanden vergaderen.

Maar om meer redenen pleiten deputaten kerkelijke eenheid (DKE) ervoor dat deze landelijke vergaderingen in het vervolg synchroon verlopen. De redenen worden in dit rapport genoemd en deputaten stellen de synode voor de eerstvolgende synode samen te roepen in 2010. In dat jaar vergaderen ook de GS van de CGK en de LV van de NGK.

Plaatselijke samenwerking met andere kerken

De door de GS Amersfoort-C 2005 vastgestelde *Regelingen voor plaatselijk contact en samenwerking* laten zien dat er verband is tussen het werken aan kerkelijke eenheid en bepaalde vormen van samenwerking. Deputaten krijgen vaker te maken met vragen vanuit de kerken over lokale samenwerking met andere kerken. In verband daarmee heeft DKE zich bezonnen op dergelijke vragen. Het resultaat daarvan is verwoord in een notitie die in dit rapport is opgenomen. Deze notitie wordt door DKE gebruikt als richtlijn bij de beantwoording van adviesvragen van plaatselijke kerken inzake samenwerking.

1. CONTACTEN MET DE CHRISTELIJKE GEREFORMEERDE KERKEN

In dit hoofdstuk van het aanvullend rapport gaat DKE in op de besluitvorming van de GS van de CGK in november 2007. Kern van het genomen besluit is dat de synode wel het samenwerken en nauwer kerkelijk samenleven met de Gereformeerde Kerken op plaatselijk niveau voluit wil stimuleren en faciliteren, maar het federatief groeimodel op dit moment niet invoert. Eerst nemen wij het genomen besluit integraal op. Daarna bieden wij een analyse en een evaluatie. Tenslotte formuleren wij een aantal conceptbesluiten. Deze concepten bieden wij aan als vervanging voor de conceptbesluiten die in ons eerste rapport (in paragraaf 4.13) zijn opgenomen.

1.1 Het besluit van de GS van de CGK 2007

De generale synode

kennis genomen hebbend van

1. het rapport van deputaten voor de eenheid van de gereformeerde belijders in Nederland inzake de verhouding tot de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt);
2. het rapport van de door haar ingestelde commissie;

gehoord hebbend

de bespreking op de vergadering;

constaterend

1. dat de kerken eerder geraadpleegd zijn over de wenselijkheid van en de mogelijkheden tot invoering van het 'federatief groeimodel' en dat hierop in vrijwel gelijke verhouding uit de kerken zowel positieve als negatieve reacties zijn ontvangen;
2. dat de kerken opnieuw benaderd zijn om de bedoeling van het 'federatief groeimodel' uit te leggen;
3. dat de kerken opnieuw een oordeel gevraagd is over het 'federatief groeimodel', voor zover de toelichting van deputaten hun daar aanleiding toe gaf;
4. dat deputaten melden dat deze nieuwe raadpleging geen wezenlijke wijziging heeft gebracht ten aanzien van de constatering onder 1;
5. dat het deputaten gezamenlijk niet is gelukt om alle reacties uit de kerken inzake het 'federatief groeimodel' geestelijk te 'wegen' en de synode met de uitkomst van die weging te dienen met het oog op een verantwoorde besluitvorming;
6. dat deputaten met de deputaten van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) vanuit de bereikte principiële overeenstemming gesproken hebben over de prediking en melden dat

- in deze gesprekken naast toenemende geestelijke verbondenheid ook blijvende moeite ervaren is om elkaar in de geestelijke beleving te begrijpen en te herkennen;
7. dat deputaten samen met deputaten kerkorde en kerkrecht voor bezinning op de kerkelijke positie van samenwerkingsgemeenten willen participeren in het zgn. Deputaten Overleg Eenheid ('DOE-groep');

overwegend

1. dat in een deel van de kerken de zorg met betrekking tot het functioneren van de overeenstemming over de toe-eigening des heils in de praktijk van de prediking niet is weggenomen;
2. dat de kerken blijkens de gehouden raadplegingen de verschillen in prediking zeer verschillend taxeren;
3. dat zorgvuldig dient te worden omgegaan met de verschillen binnen het kerkverband;
4. dat de kerken in bijlage 8 K.O. een regeling hebben voor het gestalte geven aan eenheid met kerken van gereformeerd belijden;
5. dat bezinning op de positie van samenwerkingsgemeenten behoort tot de taken van deputaten;

van oordeel

1. dat wat aan eenheid en samenwerking met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) bereikt is behouden moet blijven en zoveel mogelijk moet worden uitgebouwd;
2. dat het Deputaten Overleg Eenheid daarvoor goede mogelijkheden biedt;
3. dat de kerken invoering van het federatief groeimodel op dit moment niet kunnen dragen;

spreekt uit

1. te blijven bij de voorlopige regeling voor het gestalte geven aan eenheid met kerken van gereformeerd belijden;
2. dat classis en deputaten art. 49 K.O. conform de uitspraak van de generale synode 2004 gehouden zijn om zich in hun beoordeling van aanvragen van plaatselijke kerken om te mogen overgaan tot nauwer kerkelijk samenleven met een kerk van gereformeerd belijden te houden aan wat de duidelijke intentie is van bijlage 8 K.O.;
3. samenwerken en nauwer kerkelijk samenleven met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) op plaatselijk niveau voluit te willen stimuleren en te faciliteren;
4. dat het belangrijk is om in het plaatselijk gesprek over de prediking in het bijzonder te letten op het functioneren van de principiële overeenstemming terzake van de toe-eigening des heils;
5. dat de 'Balans van de preekbespreking deputaten CGK/GKv 2006' goede diensten kan bewijzen bij het plaatselijk gesprek over de prediking;

en besluit

1. deputaten op te dragen om samen met de deputaten van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) samenwerking en nauwer kerkelijk samenleven met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) op plaatselijk niveau voluit te stimuleren en te faciliteren;
2. deputaten (evenals deputaten kerkorde en kerkrecht) op te dragen om te participeren in het Deputaten Overleg Eenheid en mede aan de hand van dat overleg de synode te dienen met voorstellen inzake de samenwerking tussen gemeenten;
3. het federatief groeimodel op dit moment niet in te voeren;
4. de notitie over charismatische invloeden te aanvaarden als een waardevolle handreiking;
5. deputaten op te dragen van hun handelingen verslag te doen aan de volgende generale synode.

Verder besloot de synode:

De brief van de generale synode van de Gereformeerde Kerken d.d. 6 juli 2005 te beantwoorden.

1.2 Analyse van het synodebesluit

1.2.1 GEEN INVOERING VAN HET FEDERATIEF GROEI-MODEL

In de overwegingen en oordelen van het synodebesluit komt naar voren dat zorgvuldig dient te worden omgegaan met de verschillen binnen het christelijke-gereformeerde kerkverband, en dat de kerken invoering van het federatief groeimodel op dit moment niet kunnen dragen. Dat leidt tot het besluit, het federatief groeimodel op dit moment niet in te voeren.

Op de achtergrond van deze overwegingen en oordelen en besluiten staat de beoordeling binnen de CGK van het federatief groeimodel (verder te noemen fgm). Zo meldt de synodecommissie die over het fgm -besluit moest adviseren 'dat het federatief groeimodel in 2004 bij de synode tot verlegenheid had geleid en dat zij had gehoopt dat de deputaten die te boven zouden komen'. Gezien het verdeelde rapport van deputaten is dit niet gelukt. Bij het deel van de Deputaten Eenheid van de CGK dat het fgm nu niet wilde invoeren (verder te noemen Schoonderwoerd c.s.) hebben de reacties vanuit de CGK op met name de prediking binnen de Gereformeerde Kerken geleid tot de conclusie dat het fgm niet kan worden ingevoerd. Zowel in de reacties vanuit de CGK als tijdens de bespreking van het fgm -besluit ter synode bleek dat de 'brief van de 40' (waarin 'vrijgemaakte' preken door veertig CGK-predikanten kritisch tot afwijzend werden beoordeeld) een belangrijke rol heeft gespeeld. Schoonderwoerd c.s. spreken van 'principiële bezwaren tegen de prediking in de GK'.

De Balans van de preekbesprekingen binnen de kring van deputaten van beide kerken bevestigt voor hen slechts dat beeld. In het commissierapport wordt vermeld dat 'de tekst van de Balans niet gemakkelijk tot stand (is) gekomen. In meer dan één opzicht is sprake van een compromistekst. De woorden op papier gaven weliswaar zakelijk weer wat is besproken, maar weerspiegelen niet geheel de overwegingen van het hart.' Eén van de CGK deputaten is slechts met de *Balans* akkoord gegaan omdat daarin ook werd gesproken van 'verschillend horen en beleven'.

Het hier geschetste beeld wordt nog duidelijker als in het commissierapport wordt opgemerkt: 'Schoonderwoerd c.s. hebben zich in 2001 'niet zonder aarzeling' achter het voorstel inzake het fgm gesteld'. 'De op het synodebesluit volgende analyse van 'vrijgemaakte' preken door een groep van 40 CGK-predikanten heeft die aarzeling nog versterkt.' En: 'Inmiddels zijn zij er door de reacties vanuit de kerken van overtuigd geraakt, dat het niet verantwoord is het fgm nu in te voeren.'

Het andere deel van de CGK deputaten, dat het fgm wel wilde invoeren (Maris c.s.) heeft er weliswaar op gewezen dat 'de kerken de informatie van deputaten m.b.t. het fgm niet goed hebben begrepen' en dat 'aan geen enkele gemeente iets wordt opgelegd', maar 'de commissie stelt vast dat dit niet de algemene perceptie is in onze kerken'. Velen vrezen 'bevoogding' van de synode en herinneren aan de gebeurtenissen rond 1892. 'In veel kerken is onvoldoende geestelijke herkenning van elkaar.' Tegenover Maris c.s., die benadrukken dat invoering van het fgm slechts 'een kleine stap' is, benadrukken Schoonderwoerd c.s. 'dat het invoeren van het fgm door velen in de kerken wordt gezien als 'een eerste stap op weg naar fusie'. 'De kerken zijn bang'. 'Er wordt teveel gepusht'. Deze tegenstelling is onoverbrugbaar gebleken, aldus de commissie.

Het is verder van belang op te merken dat de commissie van oordeel is dat wanneer de GS met 'een zo groot mogelijke eenparigheid' besluit het fgm niet in te voeren, dit 'als een belangrijke bevestiging van de onderlinge eenheid in de kerken kan worden beleefd'.

In haar besluit constateert de CGK synode dat in de preekbesprekingen binnen de kring van deputaten 'toenemende geestelijke verbondenheid bleek, maar ook blijvende moeite ervaren werd om elkaar in de geestelijke beleving te begrijpen en te herkennen'.

In de *Balans* hadden de gezamenlijke deputaten geconcludeerd 'dat de overeenkomst over de toe-eigening van het heil wel degelijk doorwerkt in de prediking in beide kerkverbanden, maar dat wij elkaar wederzijds nodig hebben om in afhankelijkheid van de leiding van de Heilige Geest te kunnen groeien in een nog zorgvuldiger afgestemd zijn op het Woord van de Here onze God.' Op basis van deze conclusie luidde de aanbeveling in onze eerdere rapportage 'dat de generale synodes van onze kerken de kerken oproepen om plaatselijk en regionaal ruim aandacht te geven aan preekbespreking. Juist als er nog verschillen zijn, kan gezamenlijke bezinning op de vraag wat de prediking van het evangelie van Gods genade in Christus voor zondige mensen vandaag moet inhouden, nader tot elkaar brengen.'

Deze aanbeveling is door de CGK synode niet overgenomen. Zij heeft slechts in algemene zin opgemerkt dat deze bij het plaatselijk gesprek over de prediking de *Balans* 'goede diensten kan

bewijzen'. Daarbij wordt uitgesproken „dat het belangrijk is om in het plaatselijk gesprek over de prediking in het bijzonder te letten op het functioneren van de principiële overeenstemming ter zake van de toe-eigening des heils".

Wij stellen vast dat de overweging over de verschillen binnen de CGK en het oordeel over wat zij kunnen dragen, aangeeft dat het probleem t.a.v. de invoering van het fgm bij de CGK ligt en niet bij ons. Gezien de ervaringen met de *Balans* - waarvan een deel van de CGK deputaten later afstand nam, ondanks de ervaren broederlijke en open sfeer tijdens de preekbesprekingen - ligt voortzetting van het gesprek over de prediking op landelijk niveau niet zonder meer voor de hand.

1.2.2 WEL NADRUUK OP EENHEID OP PLAATSELIJK NIVEAU

Tegelijk zien wij dat de synode haar deputaten opdraagt om (samen met onze deputaten) samenwerking en nauwer kerkelijk samenleven op plaatselijk niveau voluit te stimuleren en te faciliteren. Ook moeten zij (evenals deputaten kerkorde en kerkrecht) participeren in het Deputaten Overleg Eenheid en de synode dienen met voorstellen inzake de samenwerking tussen gemeenten.

Ter synode werd een amendement aangenomen om de passage over het stimuleren en faciliteren te plaatsen vóór het besluit om het federatief groeimodel niet in te voeren. Dat amendement werd aanvaard, zodat het besluit duidelijk positief begint.

Dit deel van het synodebesluit is opvallend positief, krachtiger dan eerdere vergelijkbare uitspraken. Er zijn inderdaad steeds meer gemeenten waar intensieve samenwerking plaatsvindt. Landelijk kunnen we niet echt verder met elkaar, maar plaatselijk kan er veel.

1.3 Evaluatie van het synodebesluit

1.3.1 TELEURSTELLING

Deputaten zijn teleurgesteld over het besluit van de CGK synode om het fgm niet in te voeren. Dit is ook een teleurstelling voor onze kerken. In 1998 was het de CGK synode zelf die haar Deputaten Eenheid opdroeg om na te denken over de mogelijkheid van een federatie. In antwoord daarop is in het overleg tussen de deputaatschappen het fgm ontwikkeld. Het oogmerk was nadrukkelijk een federatie, niet een fusie. Onze synodes gingen daarop in en namen alvast voorschotten op dit model. Na twee maal een uitspraak van een CGK synode (in 2001 en 2004), dat dit model weliswaar een goede vorm was, maar dat de tijd nog niet rijp was; de kerken waren nog niet voldoende geraadpleegd; dat er nog misverstanden waren; enz. komt nu toch een afwijzing op grond van interne overwegingen. Dat komt hard aan. Geestelijke verwachtingen zijn beschaamd. Destijds gewekt vertrouwen blijkt achteraf ten onrechte.

In het commissierapport dat aan het uiteindelijke besluit ten grondslag ligt, lezen we uitspraken als: 'Daarmee is de eer van Zijn naam gemoeid, maar ook de geloofwaardigheid en de effectiviteit van ons getuigenis in de wereld (Joh. 17:20-23). 'Terugkomen op deze afspraken kan onze kerken gemakkelijk in diskrediet brengen'. 'In dit alles wordt op een pijnlijke manier duidelijk de zwakte van ons kerkverband zichtbaar (..) ook in de onderlinge verhoudingen'. 'Gelet op deze zwakte mogen we ons wel hoeden om 'grote woorden' te spreken in de richting van de GK. We hebben vooral reden om bescheiden en beschaamd ons onvermogen te belijden en de broeders vragen geduld met ons te hebben'.

Anders gezegd: om de – onder grote druk staande - eenheid in eigen gelederen te bewaren neemt de synode in het besluit afstand van verwachtingen die voorheen bij onze kerken gewekt waren. Ook wordt in bespreking en besluitvorming in zekere zin afstand genomen van in gezamenlijkheid overeengekomen beoordelingen, zoals in de *Balans van de preekbesprekingen*. Intern-pragmatische motieven prevaleren boven geestelijke en confessioneel-kerkelijke. We betreuren dit in hoge mate, juist ook vanwege 'het belang van de eenheid van de kerk', 'de eer van Zijn naam' en 'de geloofwaardigheid en de effectiviteit van ons getuigenis in de wereld', zoals de commissie zo treffend heeft verwoord - al dacht zij daarbij ook aan de eenheid in het eigen kerkverband.

1.3.2 DANKBAARHEID

Ondanks alles wat hierboven beschreven staat, spreken wij toch ook onze dankbaarheid uit over de uitspraken waarin het samenwerken op plaatselijk vlak voluit wordt gestimuleerd en gefaciliteerd. Dat geldt eveneens voor de uitspraak dat de kerkelijke vergaderingen bij het beoordelen van aanvragen van nauwer kerkelijk samenleven zich moeten houden aan wat de duidelijke intentie is van bijlage 8 bij de kerkorde (deze bijlage handelt over de mogelijkheid van nauwer kerkelijk samenleven en de vormgeving en begrenzing daarvan). De DOE-groep, mede samengesteld door afgevaardigden van de Christelijke Gereformeerde Kerken, bereidt op dit moment voorstellen voor die sterke steun geven aan de plaatselijke processen van kerkelijke eenheid. Ook die DOE-groep wordt in het synodebesluit ondersteund.

1.3.3 HOE NU VERDER?

Er is sprake van teleurstelling én van dankbaarheid. Een rem op het landelijk werken aan kerkelijke eenheid én een sterke stimulans voor het plaatselijk werken aan die eenheid. In deze stand van zaken zien wij gebrokenheid. Wij zien onmacht en verlegenheid, maar ook verlangen.

Hoe spelen wij op die situatie het beste in? Naar ons oordeel is het eerlijk om onze teleurstelling over de afwijzing van het fgm en de reden daarvoor niet onder stoelen of banken te steken. Dat hebben wij hierboven gedaan. We zien evenwel geen andere mogelijkheid dan ons neer te leggen bij de keuze die de CGK synode gemaakt heeft. Tegelijk is de wil om plaatselijke kerkelijke eenheid sterk te steunen er ook bij ons.

Deputaten leggen aan de GS van Zwolle-Z 2008 bovenstaande overwegingen voor. Laat de synode zich uitspreken. Ook over de vraag wat ons als landelijke deputaten te doen staat.

Hieronder doen wij daartoe een aantal voorstellen. De structuur van onze voorstellen is:

1. dat wij tegelijk teleurstelling en dankbaarheid, gebed en vastberadenheid onder woorden brengen;
2. dat ook wij sterk willen inzetten op plaatselijke eenheid en dat wij daarin graag met de CGK deputaten één lijn willen trekken en elkaar willen ondersteunen;
3. dat wij tegen de achtergrond van de afwijzing van het fgm en de beoordeling van de prediking binnen de Gereformeerde Kerken met de CGK deputaten zouden willen doorspreken over de vraag: hoe breed mag de gereformeerde kerk zijn? En: wat is het beeld dat wij over en weer van elkaar hebben? Ons geloof omtrent de katholiciteit van de kerk noopt ons ertoe, deze vragen nadrukkelijk aan de orde te stellen.

1.4 Conceptbesluiten

Deze concepten komen in de plaats van de conceptbesluiten in ons eerste rapport (in paragraaf 4.13).

Besluit 1:

uit te spreken:

- a. dat er bij de Gereformeerde Kerken diepe teleurstelling is over het besluit van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken 2007 om het federatief groeimodel niet in te voeren, maar dat zij geen andere mogelijkheid zien dan zich op dit moment daarbij neer te leggen;
- b. dat er daarnaast ook dankbaarheid is voor de stimulans die het besluit bevat met het oog op eenheid op plaatselijk niveau;
- c. dat wij biddend, vanuit de roeping tot eenheid, de weg naar kerkelijke eenheid met de Christelijke Gereformeerde Kerken willen vervolgen, zonder ons te laten ontmoedigen.

Gronden:

1. de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken 2007 heeft besloten op dit moment het federatief groeimodel niet in te voeren. Eerdere synodes van deze kerken spraken uit, het federatief groeimodel een goed model te vinden, maar het nu nog niet in te voeren. Daarom is de uitspraak van 2007 zo teleurstellend. Geestelijke verwachtingen werden beschaamd. Het besluit scheidt echter wel duidelijkheid;

2. er is daarnaast reden tot dankbaarheid, zowel over groeiende toenadering en samenwerking in veel plaatselijke gemeenten, als ook omdat de synode besloot haar deputaten op te dragen dit nauwer kerkelijk samenleven voluit te stimuleren en te faciliteren;
3. er is reden tot zorg en gebed omdat op veel andere plaatsen weinig of geen sprake is van ontmoeting en samenwerking;
4. de roeping tot eenheid blijft onverminderd bestaan; teleurstelling en zorg mogen geen reden zijn om niet verder te bidden en te werken.

Besluit 2:

in te stemmen met de slotconclusie van de *Balans van de preekbesprekingen*, nl. dat de overeenkomst over de toe-eigening van het heil wel degelijk doorwerkt in de prediking in beide kerkverbanden, en dat wij daarbij elkaar wederzijds nodig hebben om in afhankelijkheid van de leiding van de Heilige Geest te kunnen groeien in een nog zorgvuldiger afgestemd zijn op het Woord van de Here onze God.

Grond:

de *Balans van de preekbesprekingen*, zoals opgenomen in het deputatenrapport.

Besluit 3:

ten aanzien van het federatief groeimodel goedkeuring te hechten aan de voorlichting die deputaten aan de kerken gaven in begin 2006.

Grond:

deze voorlichting deed recht aan de bedoelingen van het federatief groeimodel.

Besluit 4:

ten aanzien van de liturgie de volgende kaderregel te formuleren:

Voor de vormgeving en invulling van gecombineerde erediensten in samenwerkende Gereformeerde Kerken en Christelijke Gereformeerde Kerken beperken de generale synoden zich tot het aangeven van algemene kaders die op basis van de eenheid in het geloof maatgevend zijn. De synoden hebben voor de eigen kerkverbanden deze kaders vastgelegd in desbetreffende kerkordeartikelen en in eventuele generaal-synodale bepalingen. De synoden realiseren zich dat de kaders van de beide kerkverbanden niet samenvallen. Het is aan de betreffende kerkenraden om binnen deze algemene kaders de liturgie in gecombineerde erediensten vorm te geven en in te vullen op een wijze die voor de gemeenten verantwoord is, en de afspraken daarover vast te leggen.

Grond:

het stellen van een algemene kaderregel is in lijn met recente besluiten van de generale synodes waarin de verantwoordelijkheid voor de invulling van de liturgie meer bij de kerkenraden wordt gelegd. Te denken is daarbij aan de *Koersbepaling van 2002* (Gereformeerde Kerken) en de besluiten van de GS 2004 (Christelijke Gereformeerde Kerken) over het kerklied (art. 69 KO). Samenwerkende kerken verdienen het vertrouwen dat zij creatief en op een voor de gemeenten verantwoorde wijze gecombineerde erediensten liturgisch vormgeven.

Besluit 5:

aan deputaten de volgende opdrachten te geven:

1. met deputaten eenheid van de Christelijke Gereformeerde Kerken samen te werken in het voluit stimuleren en faciliteren van samenwerking en nauwer kerkelijk samenleven op plaatselijk niveau;

2. daartoe het gesprek over de prediking, toegespitst op concrete preken, binnen de plaatselijke kerken en eventueel op regionaal niveau te stimuleren en te begeleiden; ook andere thema's kunnen aan de orde komen, zoals bijvoorbeeld de notitie *Charismatische invloeden*;
3. zo nodig overlegssamenkomsten te beleggen van kerken die kanselruil of andere vormen van samenwerking kennen;
4. met deputaten eenheid van de Christelijke Gereformeerde Kerken door te spreken over wat kerkelijke eenheid inhoudt, wat de Here op dit gebied van ons vraagt en wat Hij ons geeft, en hoe breed de kerk van Christus mag zijn.

Gronden:

1. nu het op landelijk niveau op dit moment niet mogelijk is, verdere stappen te zetten op de weg naar kerkelijke eenheid, is het des te meer van belang dit op plaatselijk en regionaal niveau te doen;
2. daarnaast is het van belang, ook landelijk het gesprek over eenheid te blijven voeren, vanuit het geloof aan de katholiciteit van de kerk.

2. CONTACTEN MET DE NEDERLANDS GEREFORMEERDE KERKEN

2.1 Besluit vrouwelijke ouderlingen en predikanten

De GS van Amersfoort-C 2005 nam ten aanzien van de contacten met de NGK onder meer het volgende besluit:

Besluit 3:

met teleurstelling kennis te nemen van de uitspraak van de Landelijke Vergadering te Lelystad 2004 dat het bijbels verantwoord is om de ambten van ouderling en predikant ook voor zusters open te stellen. Deze uitspraak vormt een ernstige barrière voor het onderlinge contact.

Grond:

blijkens de rapportage van deputaten kerkelijke eenheid zoekt het Schriftverstaan op de achtergrond van deze uitspraak (verwoord in het rapport 'Vrouwelijke Ouderlingen en Predikanten?') onvoldoende aansluiting bij de Schriftuitleg, en vormt zij een onvoldoende basis voor de stelling dat de ambten van ouderling en predikant ook voor zusters kunnen worden opengesteld.

2.2 Behandeling van dit besluit

In de eerste ontmoeting met de CCS op 18 januari 2006 is als volgt doorgesproken over het besluit van Amersfoort-C. Van de kant van de CCS werd erkentelijkheid uitgesproken dat ondanks het VOP-besluit de kerkelijke contacten niet door de synode van Amersfoort-C werden beëindigd. Van de kant van DKE werd het besluit als volgt toegelicht: er is verschil tussen blokkade en ernstige barrière. Een blokkade maakt de eenheid echt onmogelijk. De uitspraak over de ernstige barrière is een redelijk besluit. We kunnen niet ontkennen dat er iets tussen ons ligt, waar we onmogelijk aan voorbij kunnen gaan. We waren graag betrokken geweest bij de bezinning op de positie van de vrouw in de gemeente.

Het sprak voor de CCS vanzelf dat er zou worden doorgepraat over de vrouw in het ambt, zoals van de kant van DKE werd voorgesteld. Het leek ook hen goed om in te zetten op gesprekken over Schriftbeschouwing, de hermeneutische grondslagen van het rapport. Wij van onze kant voelden ons ertoe geroepen om hierover het gesprek te voeren, dit vanwege de formulering van de grond bij Besluit 3 (Schriftverstaan en Schriftuitleg). In het gesprek met de NGK is het niet alleen van belang om de binding aan de belijdenis door te spreken, maar het VOP-besluit roept vooral vragen op die de wijze van binding aan de Schrift betreffen. Deputaten achten het van groot belang dat daarover duidelijkheid komt.

Overwogen werd of het niet goed is om hierbij de CGK te betrekken in een tripartiet overleg, om elkaar in het oog te houden. Toch is hier niet van gekomen, omdat in een eerder stadium al gesprekken waren gevoerd tussen de CCS en Deputaten Eenheid van de CGK. Deze gesprekken waren tot een afronding gekomen.

Met de CCS hebben uw deputaten een aantal gesprekken gevoerd over de hermeneutiek in het VOP-rapport. Deze gesprekken werden gevoerd op 29 november 2006, 10 januari 2007, 8 maart 2007, 9 mei 2007, 20 mei 2007, 19 juni 2007 en 14 september 2007. In één gesprek was van onze kant prof. dr. P.H.R. van Houwelingen als adviseur aanwezig, bij verschillende andere gesprekken dr. A.L.Th. de Bruijne en drs. H. ten Brinke; dr. De Bruijne was ook aanwezig bij het laatste gesprek.

Van een aantal gesprekken werd al verslag gedaan in het eerste rapport van DKE onder hoofdstuk 5.3. Een paar zaken memoreren we kort.

2.3 Punten van gesprek

De Bijbel het Woord van God

Het gezamenlijke uitgangspunt is dat de Bijbel het gezaghebbende woord van God is. Zo presenteert de Bijbel zichzelf uitdrukkelijk in 2 Petrus 1 : 21, en zo belijden we dat in de artikelen 5 en 7 van de NGB. Het Oude en Nieuwe Testament vormen een onlosmakelijke eenheid. Jezus Christus is het centrum en de vervulling van de Schriften.

De grondprincipes voor het lezen van de Schrift ontwikkelen zich niet los van de Schrift en worden niet ontleend aan bronnen of ervaringen buiten de Schrift, maar de leesregels voor de Schrift komen uit de Schrift zelf op.

De contextbepaaldheid van bijbelse voorschriften

In veel gevallen moet er een culturele kloof met de oud-israëlitische of vroegchristelijke samenleving worden overbrugd om de bijbelse voorschriften op onszelf te betrekken. Daardoor is rechtstreekse toepassing van bepaalde Schriftgedeelten niet altijd mogelijk en soms ook niet wenselijk. Dat neemt niet weg dat elk bijbels voorschrift ons iets te zeggen heeft. Met het begrip 'contextbepaaldheid' wordt bedoeld dat de waarheid van Gods Woord wordt toegespitst in een concrete situatie. In ons laatste gesprek hierover (op 14 september 2007) vonden CCS en DKE elkaar in deze woorden: Gods Woord is niet opgesloten in een context, maar het opent zich naar vandaag.

De verantwoordelijkheid van de mens

In ons eerste rapport is uiteengezet dat God aan de mens niet alleen Zijn Woord gaf, maar ook een eigen verantwoordelijkheid in het lezen en verwerken ervan. Deze verantwoordelijkheid werd in het VOP-rapport benoemd als 'beproefde ervaring'. T.a.v. de zgn. beproefde ervaring werd het risico erkend, dat je de eigen ervaring laat spreken tegenover de Schrift. DKE en CCS konden elkaar hierop vinden, dat beproefde ervaring altijd verbonden moet zijn met bijbelse wijsheid. We mogen geen primaat geven aan onze menselijke ervaringen in de eigen cultuur. 'Beproefde ervaring' kan beter vervangen worden door 'vernieuwde gezindheid'. Die gezindheid mag nooit een beroepsinstantie worden los van of naast de Schrift, maar zal altijd getoetst en onderworpen moeten worden aan Gods Woord.

Geloofwaardigheid en cultuur

Met 'geloofwaardigheid' wordt in het VOP-rapport bedoeld de persoonlijke geloofwaardigheid en niet geloofwaardigheid tegenover de cultuur waarin we leven. Het is de NGK met het besluit over de vrouw in het ambt er niet om te doen geloofwaardig voor huidige samenleving over te komen. Wel benadrukt men van de kant van de CCS dat het ongeloofwaardig is om aan vrouwen allerlei leidende functies te geven in het maatschappelijke en kerkelijke leven (bijvoorbeeld in onderwijs en catechese), terwijl men de ambten voor hen gesloten houdt. Binnen DKE vragen we ons af, of het spreken van Paulus over de positie van de vrouw vaak niet is toegespitst op het leven in het gezin en in de gemeente.

Op bovengenoemde punten mocht goede overeenstemming worden bereikt, en konden mogelijke misverstanden in het VOP-rapport worden opgehelderd en weggenomen.

Scheppingsorde en ethische bezinning

Zoals aangekondigd in ons eerste rapport heeft hierover nog een gesprek plaatsgevonden met de CCS.

Het beroep op Gods schepping neemt een belangrijke plaats in, als het gaat om Gods normen voor ons leven. Daarbij overwegen we wat God in het Oude en Nieuwe Testament over zijn schepping en scheppingsbedoeling heeft geopenbaard. Als het dan gaat om de vrouw in het ambt moet een Schriftgedeelte als 1 Timoteüs 2 aan de orde komen (in een eerder gesprek was 1 Korintiërs 11 al aan de orde geweest). Daarover hebben we afrondend gesproken in ons laatste gesprek van 14 september 2007. Paulus haalt uit Genesis 1 en 2 naar voren dat Adam eerst geschapen is en daarna Eva. Enerzijds werd opgemerkt dat er bij Paulus wellicht een stuk joodse receptiegeschiedenis doorklinkt. Anderzijds kwam naar voren dat, ook al zou men Genesis 1 en 2 tegen de achtergrond van een patriarchale cultuur lezen, dan nog het 'eerste-zijn' van Adam in het oog springt, bijvoorbeeld in het feit dat Adam zijn vrouw een naam geeft. Dat is een daad van gezag. Overigens werd in die bespreking het gegeven van de patriarchale cultuur gerelativeerd. Er waren in de tijd van het Oude Testament patriarchale culturen volken die priesteressen hadden. Maar in Israël waren alleen maar priesters, mannen dus. God laat zien dat het bij Israël anders is dan bij de heidenen. En Christus, die heus geen moeite heeft om joodse gewoonten te doorbreken, kiest wél 12 mannen als apostelen, in lijn met het Oude Testament. Er is dan ook alle reden om de verwijzing van Paulus naar Gods scheppingsbedoeling nadrukkelijk te betrekken in onze bezinning op de positie van de vrouw in de gemeente en de samenleving.

In het gesprek over dit onderwerp was over en weer veel herkenning. Er werden evenwel geen afrondende conclusies getrokken, omdat – ook bij gelijke beginselen – niet altijd sprake hoeft te zijn van gelijke exegeese.

Wel kwam het tot een afrondende gezamenlijke conclusie over de rol van de hermeneutiek in het VOP-rapport.

2.4 De rol van de hermeneutiek in het VOP-rapport

Vanuit DKE werd op het volgende gewezen. In hoofdstuk 6.3. schrijft het VOP-rapport: "Onze conclusie is dat het beroep op de schepping volop mee heeft te doen in de bezinning op de verhouding tussen man en vrouw, maar dat dit beroep nooit als het eind van alle discussie naar voren gebracht mag worden. De prioriteit in de Schrift ligt daarvoor te zeer bij de voortgang van het heil in Christus. Kern van de bijbelse boodschap is niet het handhaven van 'scheppingsordeningen', maar het vestigen van Gods heerschappij in het leven van de mens. En stellig kunnen de van God gegeven ordeningen van het leven (huwelijk, ouderschap, etc) daaraan dienstbaar zijn en heel dikwijls zijn ze dat ook, maar doel in zichzelf zijn ze niet. Terzijde: de betekenis van deze conclusie voor de interpretatie van Paulus' beroep op Gen. 1 tot 3 zal in hoofdstuk 7 aan de orde komen". In hoofdstuk 7 van het rapport wordt bij de behandeling van 1 Tim. 2 het beroep op van Paulus op de scheppingsordening echter onvoldoende meegewogen. Met een beroep op de algemene overweging dat de schepping niet het een en het al is, gaat men naar de mening van DKE te snel aan het beroep van Paulus op Gods scheppingsorde voorbij; dit zou in de toepassing van deze tekst naar onze mening volop mee moeten doen.

Vanuit de kring van de CCS werd op het volgende gewezen. Inderdaad is er sprake van twee lijnen in het VOP-rapport, die van de exegeese en die van de hermeneutiek. Deze twee lijnen zijn teveel uit elkaar getrokken, waarbij de indruk ontstaat dat de beslissing wordt genomen op grond van de hermeneutiek en niet op die van de exegeese. Van de kant van de CCS werd beaamd dat er alle reden is de bezinning op dit punt voort te zetten. Ook wordt binnen de CCS overwogen in hoeverre men met deze problematiek binnen de eigen kerken verder zal gaan.

De gesprekken samenvattend komen we in deze vergadering op het volgende uit:

In de gesprekken is gebleken dat van GK-zijde de problemen waarop de hermeneutische bezinning in het VOP-rapport een antwoord zoekt, herkend worden, en dat een aantal hoofdlijnen in deze hermeneutische bezinning gedeeld worden. Een algemene veroordeling van de hermeneutiek in het VOP rapport is daarom niet terecht.

Tegelijk geven de NGK gesprekspartners aan dat het buiten kijf is dat het niet goed is om uit naam van algemene hermeneutische overwegingen en niet van exegeese de eventuele normatieve kracht van concrete teksten (bijv. in 1 Kor 11 en 1 Tim 2) te relativiseren.

Als het VOP rapport tegen de bedoeling in toch deze indruk wekt, acht de CCS dit onjuist.

2.5 Evaluatie

De gesprekken over de hermeneutiek in het VOP-rapport werden in een open en broederlijke sfeer gevoerd, waarbij over en weer goed geluisterd is, en ook veel herkenning was in de vragen die hier spelen. Een herkenning die mocht groeien doordat er veel kon worden verhelderd in de gesprekken; zie de conclusie na de eerste 4 hierboven genoemde punten. Het stemt ons dankbaar dit zo te kunnen rapporteren.

Dankbaarheid is er ook dat we tot bovengenoemde samenvattende formulering konden komen over de rol van de hermeneutiek in het VOP-rapport. Deputaten zijn van mening, dat er wezenlijke vooruitgang kon worden geboekt in de gesprekken over de relatie tussen Schriftverstaan en Schriftuitleg, het onderwerp dat in de opdracht aan ons door de GS van Amersfoort-C 2005 in besluit 3 met de daarbij gevoegde grond aan de orde werd gesteld.

In de gesprekken werd duidelijk dat er vragen zijn, waar we als GK en NGK gezamenlijk voor staan. Een belangrijke vraag is: wat is wel cultuurbepaald en wat niet? Hoe moet je bijvoorbeeld 1 Korintiërs 11 lezen, waar het gaat over de hoofdtooi van de vrouw? Het is wellicht dienstig om deze en andere hermeneutische vragen gezamenlijk in studie te nemen.

Een moeilijk punt blijft intussen, dat het besluit van de Landelijke Vergadering van Lelystad 2004 er nog steeds ligt. De gesprekspartners van de CCS hebben aangegeven, dat niet kan worden teruggegaan achter dat besluit, dat een ernstige barrière vormt voor het onderlinge contact. Het geheel overziend mogen we constateren dat de GS van Amersfoort-C 2005 terecht heeft geconcludeerd dat het Schriftverstaan in het VOP-rapport te weinig aansluiting zoekt bij de Schriftuitleg. Volgens DKE geeft de inhoud van het VOP-rapport alle aanleiding tot die conclusie. Onze gesprekken over het VOP-rapport hebben evenwel laten zien dat er op dit punt sprake is van toenemende overeenstemming. We zijn dankbaar dat een aantal belangrijke zaken opgehelderd konden worden. En bovendien stemt het ons dankbaar dat we bij onze gesprekspartners van de NGK een diepe eerbied voor het Woord van God proeven. Van een Schriftkritische benadering is ons niets gebleken. We stellen dan ook aan uw synode voor om de gesprekken voort te zetten.

Het gaat hier echter wel over een breed en tegelijk specifiek terrein van studie. Het is de vraag of deze gesprekken (alleen) moeten worden gevoerd door DKE, of dat hierbij een nieuw in te stellen studiedeputaatschap moet worden betrokken.

Een moeilijk punt blijft intussen wel - zoals ook blijkt uit plaatselijke contacten - dat het besluit van de Landelijke Vergadering van Lelystad 2004 er nog steeds ligt. De CCS heeft in de gesprekken aangegeven dat deze realiteit verdisconteerd moet worden.

We hebben u in het eerste rapport gediend met een aantal conceptbesluiten. Bovenstaande is voor ons aanleiding om diezelfde conceptbesluiten, op een aantal punten gewijzigd, opnieuw aan u voor te leggen.

2.6 Conceptbesluiten

Deputaten stellen de synode voor de volgende besluiten te nemen:

Besluit 1:

met dankbaarheid in te stemmen met het document, getiteld *Waar staan wij nu?*, over de binding aan de belijdenis, als resultaat van de ontmoeting tussen deputaten kerkelijke eenheid en de Commissie voor Contact en Samenwerking (CCS) van de Nederlands Gereformeerde Kerken, in de lijn van de vragen die de GS Berkel en Rodenrijs 1996, Leusden 1999 en Amersfoort-Centrum 2005 aan de Nederlands Gereformeerden stelden.

Gronden:

1. aan de besluiten van genoemde synodes om het gesprek over de binding aan de belijdenis te voeren is uitvoering gegeven op een wijze die dankbaar stemt, ook al zijn de gesprekken over de binding nog niet afgerond;
2. uit de Balans en ook de daarop volgende besluitvorming van de Landelijke Vergadering van Zwolle van de NGK blijkt de uitgesproken intentie om de binding aan de belijdenis serieus te nemen en daardoor is het gesprek over de kerkelijke omgang met afwijkingen van de belijdenis een stap dichterbij gekomen.

Besluit 2:

met instemming kennis te nemen van de wijze waarop is doorgesproken over de uitspraken die de Landelijke Vergadering van Lelystad 2004 heeft gedaan over de openstelling van de ambten voor zusters in de gemeente en met dankbaarheid kennis te nemen van de toenadering die is gebleken in de gesprekken over het Schriftverstaan en de Schriftuitleg.

Gronden:

1. de wijze waarop deputaten deze gesprekken zijn aangegaan zijn in overeenstemming met het besluit dat daartoe door de GS Amersfoort-C 2005 is genomen;
2. dat er herkenning mocht zijn, c.q. verheldering mocht komen terzake van de omgang met de Schrift, het spreken over de contextbepaaldheid van sommige Schriftgegevens, de verantwoordelijkheid van de mens in het verstaan van de Schrift, en geloofwaardigheid en cultuur stemt tot dankbaarheid; dat geldt ook voor de erkenning dat het niet goed is om uit naam van algemene hermeneutische overwegingen en niet van exegese de eventuele normatieve kracht van concrete teksten (1 Korintiërs 11 en 1 Timoteüs 2) te relativiseren.
3. al hebben die gesprekken nog geen definitief resultaat opgeleverd, wel kan worden geconstateerd dat de gesprekken vertrouwen hebben ingeboezemd en dat er op een aantal punten verheldering is gekomen t.a.v. het Schriftverstaan in het VOP-rapport.

Besluit 3:

met verdriet te constateren dat de gesprekken, hoe intensief ook gevoerd, nog niet alle bezwaren t.a.v. de uitspraak van de Landelijke Vergadering van Lelystad 2004 en het Schriftverstaan dat ten grondslag ligt aan het VOP-rapport, zoals die leefden bij de GS Amersfoort-C 2005, hebben kunnen wegnemen.

Grond:

in de gesprekken is gebleken dat de bezwaren ten aanzien van de spanning tussen Schriftverstaan en Schriftuitleg terecht waren. Omdat binnen de NGK de uitkomst van de gezamenlijke bezinning op het VOP-rapport nog niet duidelijk is, zijn de bezwaren niet geheel weggenomen.

Besluit 4:

met begrip kennis te nemen van het feit dat er nog geen gesprek heeft plaats gevonden over het doel van het door de NGK gewenste classicale-regionale overleg over concrete zaken van leer en leven.

Grond:

deputaten hebben terecht de voorrang gegeven aan de bespreking over de binding aan Schrift en belijdenis en aan het VOP-rapport, en hebben aannemelijk gemaakt dat er daardoor geen gelegenheid meer was voor de bespreking van genoemd classicaal-regionaal overleg.

Besluit 5:

eveneens met begrip kennis te nemen van het feit dat nog niet aan de orde geweest is dat 'de bezinning en discussie over vraagstukken van leer en leven een natuurlijke plek te geven op de kerkelijke vergaderingen' waarover de Landelijke Vergadering van 2004 sprak, ook echt vorm moet krijgen.

Grond:

deputaten hebben duidelijk gemaakt dat er vanwege door hun gestelde prioriteiten (binding aan Schrift en belijdenis, bespreking VOP-rapport) geen expliciete aandacht kon worden gegeven aan deze zaak.

Besluit 6:

- aan deputaten kerkelijke eenheid de opdracht te geven:
1. de gesprekken met de Commissie voor Contact en Samenspreking van de Nederlands Gereformeerde Kerken voort te zetten, om te trachten de barrières weg te nemen die herstel van de kerkelijke eenheid in de weg staan. In deze gesprekken dient te worden doorgesproken over:
    - a. de verschillende wijze waarop in de kerkelijke praktijk binnen de GK en de NGK met de binding aan de belijdenis wordt omgegaan;
    - b. de verschillende wijze waarop in de kerkelijke praktijk binnen de GK en de NGK met concrete en voortgaande afwijking van de belijdenis wordt omgegaan;
  2. twee deputaten aan te wijzen die tevens dienen deel te nemen aan het werk van het door de generale synode ingestelde deputaatschap dat gesprekken met de NGK over de hermeneutische vragen m.b.t. vrouw en ambt voortzet;
  3. te bespreken wat de resultaten van de gesprekken van het sub 2 bedoelde deputaatschap betekenen voor de voortzetting van de contacten met de NGK en daarover voorstellen te doen aan de volgende generale synode;
  4. in de gesprekken na te gaan wat het doel kan zijn van het door de NGK gewenste classicale-regionale overleg over concrete zaken van leer en leven;
  5. van hun bevindingen aan de volgende generale synode rapport uit te brengen en dit rapport vijf maanden tevoren aan de kerken toe te (laten) zenden.

Gronden:

1. de balans *Waar staan wij nu?* en de reacties daarop van de Landelijke Vergadering 2007 geven voldoende aanleiding en vertrouwen om de gesprekken met de NGK te intensiveren tot gesprekken gericht op kerkelijke eenheid; dat geeft gereede verwachtingen voor een gesprek over het wegnemen van eventuele blokkades en barrières op weg naar die eenheid; het gesprek over de binding aan de belijdenis is nog niet afgerond omdat er over de wijze waarop de binding aan de belijdenis kerkelijk gaat functioneren nog geen akkoord kwam.
2. de gevoerde gesprekken over het Schriftverstaan en de Schriftuitleg hebben geleid tot een zodanige toenadering en herkenning, dat zij voldoende aanleiding en vertrouwen geven om de gesprekken met de NGK voort te zetten.

3. RELATIES VAN SAMENWERKINGSGEMEENTEN TOT KERKVERBANDEN

3.1 Overleg met samenwerkingsgemeenten (DOE-overleg)

In aansluiting op ons eerste rapport, paragraaf 7.11.2: *Naar een overleg met de samenwerkingsgemeenten* kunnen wij thans rapporteren over het eerste DOE-overleg, zoals dat plaatsvond in een drietal regionale bijeenkomsten in november 2007. In totaal waren 51 afgevaardigden van 35 kerken aanwezig. Hier volgt een samenvattend verslag van de 3 bijeenkomsten.

3.1.1 OPENING

Ds. T. Dijkema opent de vergadering met Schriftlezing (Jak.3:13-18) en gebed. In zijn openingswoord spreekt hij, refererend aan het gelezen Schriftgedeelte, de hoop uit dat het overleg gebeurt in een sfeer van vrede en zachtmoedigheid en niet gekenmerkt zal zijn door egoïsme of jaloezie. Kerkelijke eenheid heeft als hoger doel: samen onze God groot maken en samen zijn naam bekendmaken in de samenleving. De missionaire opdracht van de kerk kan met meer klem overkomen als er eenheid is in plaats van verdeeldheid.

Dijkema geeft in het kort aan hoe het DeputatenOverleg Eenheid (DOE) tot stand is gekomen: DKE van de GK heeft onder meer de opdracht van de generale synode om zich samen met deputaten kerkrecht en kerkorde te bezinnen op de relatie die een samenwerkingsgemeente moet hebben met de kerkverbanden en in het kader van deze bezinning ook overleg te voeren met plaatselijke kerken die bezig zijn met of plannen hebben tot het vormen van een samenwerkingsgemeente en met deputaten van de CGK en de NGK.

Voor de uitvoering van deze opdracht heeft DKE in juni, resp. september 2006 een tweetal bezinningsconferenties gehouden in Amersfoort: eenn met vertegenwoordigers van kerken die bezig zijn met gemeentestichting en een met samenwerkingsgemeenten.

Ter evaluatie van de resultaten van deze conferenties heeft DKE vervolgens een werkgroep in het leven geroepen onder de naam DOE-groep, die inmiddels bestaat uit deputaten (kerkelijke eenheid, kerkrecht en kerkorde) vanuit de drie kerkverbanden (CGK, GK, NGK).

Niet alleen vanuit de generale synodes/ landelijke vergadering is gevraagd om ondersteuning van samenwerkingsgemeentes. Ook vanuit enkele samenwerkingsgemeenten zelf is aan de deputaatschappen gevraagd om kerkrechtelijke ondersteuning vanuit de kerkverbanden, waarbij de aparte posities van samenwerkingsgemeenten wordt gerespecteerd. En ook het samenwerkingsoverleg SWO (een overlegplatform van samenwerkende gemeenten en samenwerkingsgemeenten) heeft zich met een dergelijk verzoek gericht tot de deputaatschappen.

3.1.2 TOELICHTING BIJ DE ONTWIKKELDE VISIE OP EENHEID EN BIJ DE CONCEPTREGELINGEN

Ds. K. Harmannij (op 16 en 23 nov.) en ds. R.J. Vreugdenhil (op 30 nov.) verzorgen deze toelichting. Dat er samenwerkingsgemeenten zijn stemt tot dankbaarheid. Plaatselijk heeft men onder de zegen van de Here een vergaande vorm van kerkelijke eenheid kunnen bereiken.

Samenwerkingsgemeenten vervullen een voortrekkersrol als het gaat om het werken aan kerkelijke eenheid.

Tot nu toe maakt landelijke regelgeving van de CGK (kerkorde, bijlage 8) en de GK (regeling voor plaatselijk contact en samenwerking) het niet mogelijk dat een samenwerkingsgemeente wordt omgezet in een eenheidsgemeente. Aan deze bepalingen ligt de overtuiging ten grondslag dat complete kerkelijke eenheid pas bereikt is als ook de kerkverbanden, waartoe de entiteiten van de samenwerkingsgemeente behoren, gaan fuseren.

Inmiddels rijst de vraag of er - zolang een fusie van kerkverbanden nog niet bereikbaar is - een volgende stap kan worden gezet in het proces van kerkelijke eenheid, en zo ja welke.

Binnen de DOE-groep is hiervoor het concept van de eenheidsgemeente ontwikkeld. Van een eenheidsgemeente is sprake als de oorspronkelijke gemeenten ook formeel (kerkrechtelijk en civielrechtelijk) zijn samengesmolten tot één gemeente. Een eenheidsgemeente heeft een normale relatie met één kerkverband en krijgt binnen het andere kerkverband een bijzondere status, geregeld in een associatieakkoord.

Argumenten voor de vorming van een eenheidsgemeente zijn:

- De bijbel spreekt over de gemeente als één lichaam (I Kor. 12). Vanwege de ene Christus is het niet juist om binnen de gemeente verschillende 'bloedgroepen' te willen handhaven (I Kor. 1:12,13). Als overgangssituatie is het te verdragen, maar als blijvende oplossing doet het geen recht aan het ene fundament (I Kor. 3:11).
- De relaties met de kerkverbanden zijn helder te regelen als een gemeente gewoon deel uitmaakt van het ene kerkverband en een associatieakkoord sluit met het andere kerkverband. Gelijke relaties onderhouden met twee of meer kerkverbanden, zoals dat bij een samenwerkingsgemeente gebeurt, is moeilijk of niet helder te regelen.
- Een eenheidsgemeente loopt ook minder gevaar terecht te komen in het vaarwater van het independentisme. Een samenwerkingsgemeente loopt eerder dit risico omdat het van geen van beide kerkverbanden volledig deel uitmaakt.

We moeten ons realiseren dat een bestaande samenwerkingsgemeente niet op korte termijn kan worden omgezet in een eenheidsgemeente. Het is iets waar naartoe gewerkt kan worden. Wel is daarvoor plaatselijk een *omslag in denken* nodig.

We zijn gewend geraakt om onze kerkelijke identiteit vooral te koppelen aan het kerkverband. Als je iemand vraagt naar zijn kerkelijke identiteit geeft hij als antwoord nog vaak primair aan bij welk kerkverband zijn gemeente is aangesloten. Het is echter in lijn van de Schrift om je kerkelijke identiteit vooral te koppelen aan de plaatselijke gemeente waarvan je deel uitmaakt. Dat deze gemeente vervolgens een relatie heeft met één of meer kerkverbanden komt op de tweede plaats.

3.1.3 BESPREKING

De bespreking vindt plaats rond de volgende aandachtspunten:

1. de visie op eenheid
2. de samenstelling van de kerkenraad
3. de positie van de predikant
4. het appèlrecht
5. ontbreken bepaalde zaken in de concept-regelingen?

3.1.3.1 Visie op eenheid

- Sommigen geven aan blij te zijn met het concept voor een eenheidsgemeente. Sommige samenwerkingsgemeenten hebben behoefte aan een vervolgstap in het eenheidsproces en vinden dat er nu een concept ligt dat de moeite waard is om intern verder te bespreken en over door te denken.
- Is een samenwerkingsgemeente of een eenheidsgemeente altijd de aangewezen weg voor plaatselijke eenheid?
Geantwoord wordt dat sommige (meestal grote) gemeenten vinden dat plaatselijke eenheid bereikt is, als er een zusterkerkrelatie bereikt is. Er is dan immers eenheid in Woord en sacrament bereikt. Er zijn echter ook grote gemeenten die vinden dat een samenwerkingsgemeente of eenheidsgemeente een stap verder is in het eenheidsproces die de moeite waard is. Een duidelijk voorbeeld is Deventer, waar de GKV, de CGK en de NGK op weg zijn naar één grote samenwerkingsgemeente. Ook op andere plaatsen wordt gewerkt aan plaatselijke eenheid van kerken uit 3 kerkverbanden, o.m. Alkmaar, Gorinchem, Hengelo, Zoetermeer.
- Niet iedere samenwerkingsgemeente is overtuigd van de noodzaak en wenselijkheid van het streven naar omzetting in een eenheidsgemeente.
Het principiële argument dat de DOE-groep hiervoor aandraagt, zal veel gemeenteleden niet overtuigen, omdat in hun beleving er thans reeds volledig sprake is van de gemeente als één lichaam. In de beleving binnen de samenwerkingsgemeente spelen de bloedgroepen nauwelijks meer een rol. En de twee andere aangevoerde argumenten, die van praktische aard zijn, vindt niet ieder overtuigend. Kun je niet beter het fenomeen samenwerkingsgemeente versterken, dan te gaan investeren in een nieuwe structuur? Gemeenteleden zitten niet te wachten op een nieuwe structuurdiscussie.
- Verwacht wordt dat het omzetten van een samenwerkingsgemeente in een eenheidsgemeente in de gemeente, vooral bij ouderen, op emotionele weerstand zal stuiten. En als dit perspectief wordt voorgehouden aan samenwerkende gemeenten zou dit het proces naar plaatselijke eenheid wel eens kunnen remmen i.p.v. stimuleren. In de beleving van de gemeenteleden gaat er iets wezenlijks verloren als de samenwerkingsgemeente straks van slechts één kerkverband echt deel gaat uitmaken. Dat zal toch voelen als 'straks worden we allemaal Nederlands Gereformeerd' (als bv. sprake is van een volledig deel uitmaken van het NGK-kerkverband en een relatie met het CGK-kerkverband die geregeld is in een associatieakkoord. De band met het kerkverband waarmee je een associatieakkoord sluit wordt toch wel erg los. In feite stap je uit dat kerkverband. En dat heeft bezwaren, want samen heb je in de gemeente ook voor dat kerkverband een missie en die wordt nu onvermijdelijk zwakker. Het ons daarom veel waard zijn dat we de banden die we hebben, volhouden.
Vanuit de DOE-groep wordt hierop geantwoord dat:
  - het inderdaad een omslag in denken vraagt; het is in lijn met het Bijbels onderwijs over de gemeente dat je kerkelijke identiteit primair wordt bepaald door de gemeente, waarvan je lid bent en pas in tweede instantie door de kerkverbanden waarmee de gemeente relaties heeft; niemand uit de gemeente is christelijk-gereformeerd of nederlands-gereformeerd, maar ieder is lid van de plaatselijke gemeente en die gemeente heeft relaties met twee kerkverbanden;
  - bij de overgang naar een eenheidsgemeente voor de gemeenteleden in de praktijk weinig verandert: er blijven relaties met beide kerkverbanden (die nu duidelijker en meer helder zijn geregeld), predikanten uit beide kerkverbanden mogen voorgaan in de diensten en gemeenteleden kunnen op andere plaatsen in kerken van beide kerkverbanden als gast aan het Avondmaal deelnemen.
- Zal de prikkel tot het werken aan en verlangen naar landelijke eenheid niet minder worden als de samenwerkingsgemeente kiest voor één kerkverband? Je bent als samenwerkingsgemeente de luis in de pels van de kerkverbanden. Zal het vormen van eenheidsgemeenten de druk op de kerkverbanden om te streven naar eenheid niet verkleinen?

Vanuit de DOE-groep wordt hierop geantwoord dat:

- het geen juiste formulering is om te stellen dat 'je kiest voor één kerkverband'; het is niet zo dat je met z'n allen (bijvoorbeeld) christelijk-gereformeerd wordt of nederlands-gereformeerd; je blijft met z'n allen lid van de ene plaatselijke gemeente en die gemeente blijft relaties houden met beide kerkverbanden;
- het beter is niet te spreken van druk op kerkverbanden; spreek liever over 'trekken' dan over 'drukken'; eenheidsgemeenten kunnen een voortrekkersrol vervullen en niet alleen andere kerken trekken en stimuleren tot plaatselijke eenheid, maar ook kerkverbanden prikkelen tot landelijke eenheid.
- Kom je op wat langere termijn niet in een spagaat als samenwerkingsgemeenten verschillende keuzes maken m.b.t. tot het kerkverband waarvan ze volledig deel gaan uitmaken en het kerkverband waarmee ze een associatieakkoord sluiten? Wat te denken van een alternatief waarbij samenwerkingsgemeenten zich aansluiten bij een platform of assemblee?
Geantwoord wordt dat het waar is dat er nog veel vervolgstappen moeten worden gezet op landelijk niveau en dat het daarom van belang is dat op deputatenniveau er goed overleg is met het oog op de positie van samenwerkingsgemeenten, maar dat het thans uit het oogpunt van het streven naar kerkelijke eenheid ongewenst is dat de samenwerkingsgemeenten met elkaar een soort 4^e kerkverband zouden gaan vormen.
- Moeten kerken die thans plannen hebben voor het vormen van een samenwerkingsgemeente, hun plannen bijstellen en meteen gaan werken richting een eenheidsgemeente of is het vormen van een samenwerkingsgemeente een goede tussenstap?
Omdat de huidige bepalingen van de CGK en de GKV het vormen van eenheidsgemeente thans niet toestaan, is het goed eerst een samenwerkingsgemeente te vormen, maar wel met de erkenning dat het een tussenstap is en het perspectief van het verder werken richting eenheidsgemeente in beeld blijft.
- Vertegenwoordigers vanuit het project Rijnwaarde te Leidsche Rijn (een project van 5 kerken uit 3 kerkverbanden) stellen dat kerken uit verschillende kerkverbanden die samen een nieuwe eenheidsgemeente willen stichten erbij gebaat zijn dat zij daarvoor meteen de mogelijkheid krijgen en niet eerst een samenwerkingsgemeente als tussenvorm hoeven toe te passen. De DOE-groep zal overwegen of het mogelijk is dat deze kerken de mogelijkheid krijgen om met instemming van de classes nu al een eenheidsgemeente te vormen (een status aparte als zendingsgemeente).
- Kan een eenheidsgemeente na verloop van tijd 'draaien' in de keus van het kerkverband?
Geantwoord wordt dat het ongewenst is deze mogelijkheid te bieden. Als je op die manier gaat switchen, is er sprake van een vijandige overgang en breek je in feite met een kerkverband. Terwijl de bedoeling van de eenheidsgemeente juist is dat je de band met beide kerkverbanden vasthoudt.
- Opvallend in de discussie is dat enkele jaren geleden vanuit de plaatselijke kerken nogal eens werd gezegd dat plaatselijke kerken graag verdere stappen willen zetten naar eenheid, maar de kerkverbanden daar remmend op werken in plaats van stimulerend. Nu is het omgekeerd: deputaten komen vanuit de kerkverbanden met voorstellen over het verder werken aan plaatselijke eenheid en in de bespreking ervan trappen de plaatselijke kerken op de rem. Deputaten geven hun voorstellen niet om te drijven, maar om de kerken te dienen door mogelijkheden aan te reiken hoe je verantwoord verder kunt werken aan plaatselijke eenheid.

3.1.3.2 Samenstelling van de kerkenraad

Het gaat bij dit punt niet over de eenheidsgemeenten maar over de voorgestelde regelgeving voor samenwerkingsgemeenten, zie brief U312 d.d. 30 okt. 2007, bijlage 6 punt 3 en bijlage 7 punt 3a.

- In de visie van de DOE-groep is het goed om in een samenwerkingsgemeente te bepalen dat de gezamenlijke kerkenraad bevoegd is te handelen als kerkenraad van elk van de gemeenteden, ongeacht zijn samenstelling vanuit de gemeenteden.
Verschillende kerkenraden van samenwerkingsgemeenten blijken afspraken te hebben om in de samenstelling van de kerkenraad een goede verhouding te waarborgen van broeders uit elk van de gemeenteden. Achterliggende gedachte daarbij kan zijn dat van elk van de gemeenteden er een minimum aantal (drie) ambtsdragers moet zijn om het gemeentedeel formeel bestaansrecht te laten houden dan wel om in geval van ontbinding van de samenwerking twee zelfstandige kerkenraden te hebben. Beide overwegingen zijn begrijpelijk, maar naar het oordeel van de DOE-groep niet juist:

- Een gemeente kan niet bestaan zonder kerkenraad. Maar de voorgestelde bepaling dat 'de gezamenlijke kerkenraad bevoegd is op te treden als kerkenraad van elk van de gemeente-delen' maakt het onnodig om voor elk van die gemeentedelen een eigen kerkenraad te laten bestaan.
- Wanneer er gegronde redenen zijn om een samenwerkingsgemeente te ontbinden, kan het ontbreken van een eigen kerkenraad per gemeente-deel wel een complicerende factor zijn, maar in zo'n situatie kan de hulp ingeroepen worden van de classis.
- Hoewel het in de beleving van velen in een samenwerkingsgemeente zo is dat er reeds lang sprake is van één kerkenraad, is het formeel nog vaak anders. Apart vergaderen van de deelkerkenraden komt echter zelden of nooit voor.
- Volgens het CGK-kerkrecht moet je in een samenwerkingsgemeente thans minstens 3 CGK-ambtsdragers hebben. Als dat echter in de praktijk niet haalbaar is, kun je de classis vragen dit te dragen. De classis zal dat uiteraard willen dragen en accepteren, omdat zij eraan hecht dat de samenwerkingsgemeente kan blijven bestaan.
In de visie van de DOE-groep en in de door haar voorgestelde regeling vormt zelfs de situatie dat er geen enkele CGK-ambtsdrager is geen probleem, noch in de eenheidsgemeente, noch in de samenwerkingsgemeente.
- In veel samenwerkingsgemeenten is er al lang geen sprake meer van een samenstelling van de kerkenraad die qua 'bloedgroepen' evenredig is met de samenstelling van de gemeente. Het is goed om in de regeling de kramp eruit te halen dat zo'n evenredigheid noodzakelijk is.
- De DOE-groep probeert de op sommige punten divergerende regelingen van de drie kerkverbanden bij elkaar te brengen.
Wat wordt voorgesteld is op dit moment nog geen vigerend kerkrecht, maar wel recht dat in ontwikkeling is.
- Algemeen is het oordeel dat de thans voorgestelde regeling betreffende de samenstelling van de kerkenraad een goede regeling is, die invoering in de samenwerkingsgemeenten verdient.

3.1.3.3 De positie van de predikant

Het gaat bij dit punt over de voorgestelde regelgeving voor samenwerkingsgemeenten, zie brief U312 d.d. 30 okt. 2007, bijlage 6 punt 3 en bijlage 7 punt 3b.

- De predikant wordt, blijkens beroepsbrieven of plaatselijke regelingen, veelal beroepen door een deel-kerkenraad en formeel verbonden aan één gemeente-deel, hoewel hij in de praktijk voluit functioneert als predikant voor heel de gemeente. Het toezicht op leer en leven van de predikant berust ook vaak bij een deel-kerkenraad, die daarin wordt bijgestaan door de andere kerkenraad.
De DOE-groep meent dat dit kerkrechtelijk niet nodig en doorgaans ongewenst is.
  - Een SWG, hoewel bestaande uit twee kerken, is zelf ook een rechtspersoon die een verbinding kan aangaan met een predikant. De SWG onder leiding van de ene kerkenraad kan een predikant beroepen. De ene kerkenraad ziet toe op leer en leven en handelt, indien nodig, volgens de geldende regels van het kerkverband waartoe de predikant behoorde toen hij beroepen werd.
  - Het is ongewenst dat juist bij situaties die vaak spanningen met zich meebrengen, de samenstelling van een kerkenraad wijzigt en er verschil ontstaat in verantwoordelijkheden tussen broeders die in alle andere opzichten als gelijken samenwerken.
Vandaar dat in de voorgestelde regeling uitgegaan wordt van de situatie dat de predikant beroepen wordt door de gehele kerkenraad en verbonden wordt aan de samenwerkingsgemeente als geheel.
- Ook stelt de DOE-groep voor dat de verantwoordelijkheid voor het voorgaan van predikanten volledig komt te liggen bij de kerkenraden en niet beperkt wordt door landelijke regelgeving. Hier is sprake van terugdringing van regelgeving. Voor het voorgaan in erediensten van een samenwerkingsgemeente kan dan ieder worden uitgenodigd die in één van de betrokken kerkverbanden bevoegd is voor te gaan. En predikanten van een samenwerkingsgemeente zijn bevoegd voor te gaan in alle kerken van de betrokken kerkverbanden, wanneer zij daartoe door de betrokken kerkenraad uitgenodigd worden.
De DOE-groep wil via landelijke regelgeving geen onderscheid maken tussen de drie kerkverbanden. Wel mag uiteraard van de betrokken predikanten en kerkenraden wijsheid en zorgvuldigheid verwacht worden in het gebruikmaken van de geboden ruimte. Daarom wordt ook benadrukt dat er toestemming nodig is van beide kerkenraden.

- Binnen de voorgestelde regeling van de DOE-groep is het mogelijk dat bijvoorbeeld in een samenwerkingsgemeente GK-NGK afwisselend een gereformeerd *vrijgemaakte* en een Nederlands-gereformeerde predikant wordt beroepen. Dat wil niet zeggen dat dit binnen de thans geldende regelingen en afspraken ook al mogelijk is.
- Algemeen is het oordeel dat de thans voorgestelde regeling betreffende de positie van de predikant een goede regeling is, die invoering in de samenwerkingsgemeenten verdient.

3.1.3.4 *Het appèlrecht*

Het gaat bij dit punt over de voorgestelde regelgeving voor samenwerkingsgemeenten, zie brief U312 d.d. 30 okt. 2007, bijlage 6 punt 5 (kerkverband en rechtsgang).

- Bij een eenheidsgemeente is het appèlrecht duidelijker en helderder te regelen dan bij een samenwerkingsgemeente. Goed en duidelijk appèlrecht kan ook als nuttig effect hebben dat appèlzaken worden voorkomen.
- In de appelregeling zou meer ruimte moeten komen en worden vastgelegd voor mediation. Dit geldt overigens niet specifiek voor samenwerkingsgemeenten.
- Ook in een samenwerkingsgemeente kan een rechtsgang slechts in één kerkverband doorgaan. Het is niet mogelijk daarna voor dezelfde zaak zich te beroepen op meerdere vergaderingen binnen het andere kerkverband.
- In de regeling voor de vorming van een samenwerkingsgemeente is in art. 5b gesteld: "Besluiten van meerdere vergaderingen van elk van de kerkverbanden worden als bindend aanvaard. Bij onderlinge strijdigheid zoekt de kerkenraad een weg die de opbouw en de eenheid van de gemeente dient, en die zoveel mogelijk recht doet aan de bedoeling van alle besluiten. Hij legt zijn beslissing ter goedkeuring voor aan de classis van het kerkverband dat het besluit nam waarvan afgeweken wordt". Gevraagd wordt of in de laatste zin 'ter goedkeuring' niet beter vervangen kan worden door 'ter informatie'. Vanuit de DOE-groep wordt hierop geantwoord dat het van belang is dat de classis een uitspraak doet waar de kerkenraad aan gebonden is. Als de classis het niet goed vindt, moet zij een alternatief aanwijzen, want de classis moet je wel blijven accepteren binnen het betreffende kerkverband. Eventueel is te overwegen 'ter goedkeuring' te vervangen door 'ter acceptatie'. Het gaat er immers niet om dat de classis de argumentatie van de kerkenraad overneemt, maar dat zij uitsprekt zijn beslissing te kunnen dragen. Er zijn voorbeelden dat een classis een kerkenraadsbesluit van een samenwerkingsgemeente niet goedkeurt. Zo keurde de CGK-classis Utrecht het besluit van de kerkenraad van de samenwerkingsgemeente CGK/NGK Nieuwegein tot invoering van vrouwelijke ambtsdragers niet goed.
- In de regeling is in art. 5 niets opgenomen over de beroepsmogelijkheden op particuliere en generale synodes en op de landelijke vergadering, omdat daarvoor binnen de kerkverbanden regelingen bestaan.

3.1.3.5 *Ontbreken bepaalde zaken in de conceptregelingen?*

- In de huidige concepten zijn twee lijnen aanwezig die onvoldoende van elkaar worden onderscheiden:
  - elementen die bedoeld zijn als kader voor het opstellen van een plaatselijke regelgeving, hier zou minder stellig gesproken moeten worden en alternatieven moeten worden geboden, waaruit een kerkenraad kan kiezen
  - regelgeving die bedoeld is om er samen via landelijke besluiten aan gebonden te worden; bij dergelijke regelgeving behoren stellige uitspraken; deze regelgeving schept immers recht bij aanvaarding door de drie kerkverbanden.
- Kerken uit verschillende kerkverbanden die samen een nieuwe eenheidsgemeente willen stichten (bv. het project Rijnwaarde te Leidsche Rijn) zijn erbij gebaat dat zij daarvoor meteen de mogelijkheid krijgen en niet eerst een samenwerkingsgemeente als tussenvorm hoeven toe te passen. De DOE-groep zal overwegen of het mogelijk is dat deze kerken de mogelijkheid krijgen om met instemming van de classes nu al een eenheidsgemeente te vormen (een status aparte als zendingsgemeente).
- Moet er niets geregeld worden over hoe een kerkenraad moet handelen als er censuur moet worden geoefend op een ouderling of diaken? Welke naburige gemeente moet dan medewerking verlenen?

Geantwoord wordt dat hiervoor geen regeling nodig is. De kerkenraad kan zich wenden tot een naburige gemeente van de 'bloedgroep' waartoe de ouderling behoort.

- Een afgevaardigde van de samenwerkingsgemeente te Sneek noemt een mogelijk alternatief voor art.5c van de regelgeving voor de vorming van een samenwerkingsgemeente. Dit artikel handelt over de wijze waarop de kerkvisitatie is geregeld. In Sneek vindt de visitatie vanuit de beide classes (CGK en GK) bij toerbeurt plaats. Het visitatierapport gaat naar beide classes.

3.1.4 EVALUATIE EN AFRONDING

- In de huidige concepten wordt onvoldoende onderscheiden tussen:
  - elementen die bedoeld zijn als kader voor het opstellen van een plaatselijke regelgeving
  - regelgeving die bedoeld is om er samen via landelijke besluiten aan gebonden te worden.
- Bestaande samenwerkingsgemeenten omzetten in eenheidsgemeenten kan pas nadat de huidige blokkades hiervoor in de landelijke regelgeving (CGK, GK) zijn opgeheven. Bovendien zal hiervoor eerst in de samenwerkingsgemeenten via een proces van bezinning draagvlak voor moeten worden gecreëerd.
- Er is in de richtlijnen voor een eenheidsgemeente behoefte aan versterking van de relatie en de verantwoordelijkheid die de gemeente heeft en wil houden met het kerkverband waarmee nu een associatieakkoord wordt gesloten.
- Kerken uit verschillende kerkverbanden die samen een nieuwe eenheidsgemeente willen stichten (bv. het project Rijnwaarde te Leidsche Rijn) zijn erbij gebaat dat zij daarvoor meteen de mogelijkheid krijgen en niet eerst een samenwerkingsgemeente als tussenvorm hoeven toe te passen.
- Uit het DOE-overleg blijkt het belang van gezamenlijke bespreking van en bezinning op de diverse vormen van plaatselijke eenheid en het werken aan heldere, uniforme regelgeving ervoor. De DOE-groep en het DOE-overleg zijn echter niet bevoegd om bindende afspraken te maken.

Komende traject

De resultaten van de besprekingen in het DOE-overleg worden door de DOE-groep verwerkt. Dit levert een concept (richtlijnen en regelingen) op dat via de betrokken deputaatschappen /commissie) wordt voorgelegd wordt aan de drie landelijke vergaderingen, eventueel na een tweede ronde in het DOE-overleg.

Vaststelling van de regels zal uiteindelijk moeten gebeuren door de drie landelijke kerkelijke vergaderingen (GS en LV) of mogelijk door een gezamenlijke assemblee vanuit deze vergaderingen.

3.2 Gasten aan het avondmaal in een samenwerkingsgemeente

Vanuit de samenwerkingsgemeenten rijzen vragen over welk uitnodigings- en toelatingsbeleid met betrekking tot gasten aan het avondmaal kan worden toegepast, nu de regelingen en de praktijk binnen de drie kerkverbanden (GK, CGK, NGK) niet geheel overeenstemt. Ter ondersteuning van de samenwerkingsgemeenten heeft de DOE-groep zich hierop bezonnen en de volgende schets van beleid opgesteld ten dienste van de samenwerkingsgemeenten.

SAMEN AAN TAFEL - Schets voor beleid rond de toelating van gasten aan het avondmaal, toegespitst op de praktijk in samenwerkende kerken

Probleem en uitdaging

Wanneer gemeenten uit verschillende kerkverbanden (CGK, GK, NGK) zoeken naar vormen van eenheid, is de gemeenschappelijke viering van het avondmaal daarvoor een essentiële stap. Het gezamenlijk belijden en beleven van het heil in Christus geeft een stralend uitgangspunt voor verdere organisatorische overeenstemming.

Het is vervolgens bemoedigend wanneer ook christenen uit andere kerkgemeenschappen zich in dergelijke gemeenten, waar oude kerkgrenzen worden overstegen, gemakkelijker laten zien. Mogelijk willen ze zelfs deelnemen aan de hervonden eenheid, speciaal in de gezamenlijke viering van het avondmaal. De voor de hand liggende manier om dit mogelijk te maken is dat ze voluit lid worden van de (samenwerkings)gemeente. Maar niet in alle gevallen is dat een begaanbare weg, met name niet wanneer deze personen slechts tijdelijk of zelfs eenmalig in de samenkomsten van de gemeente

aanwezig zijn. Het is de moeite waard wanneer de kerken voor dergelijke situaties een positief beleid kunnen ontwikkelen, dat recht doet aan het kerkvergaderend werk van Christus en zo tot heil is van alle betrokkenen.

Binnen de drie genoemde kerkverbanden is op dit punt inderdaad enige regelgeving tot stand gekomen. Deze is echter niet in alle opzichten gelijk. En ook de praktijk binnen de kerkverbanden zelf loopt van plaats tot plaats soms behoorlijk uiteen. De DOE-groep ziet het daarom als haar taak om de samenwerkende kerken (speciaal als ze zijn voortgegaan tot de vorming van een samenwerkingsgemeente of zelfs eenheidsgemeente) te dienen met bouwstenen voor een gemeenschappelijk beleid.

Het lichaam van Christus

Het avondmaal is door Jezus Christus persoonlijk ingesteld, met de woorden: "dit is mijn lichaam voor jullie; doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken" (I Kor. 11:24).

Deze eenvoudige woorden bevatten een geweldig evangelie. Waar de wereld dreigt te verdrinken in de duivelse zee van de vijandschap tegen God, daar biedt Christus redding door zijn leven te geven als losgeld voor allen (I Tim. 2:6). Verloren zondaren hoeven niet meer zelf hun waarde te bevechten, maar mogen proeven hoe goed de HERE is. "Gelukkig de mens die bij Hem schuilt" (Ps. 34:9).

Dat is de enige voorwaarde die wordt gesteld: schuilen bij Christus. "Doe dit, telkens opnieuw, om Mij te gedenken"! De viering van het avondmaal bezegelt daarmee een fundamentele verandering in ons bestaan. "Met Christus ben ik gekruisigd: ikzelf leef niet meer, maar Christus leeft in mij" (Gal. 2:19,20). Wie zich voor deze werking van Christus' Geest zou willen afsluiten, tast het sacrament in de wortel aan: "Wie eet en drinkt maar niet beseft dat het om het lichaam van de Heer gaat, roept zijn veroordeling af over zichzelf" (I Kor. 11:29).

Het verlossende werk van Christus plaatst ons bovendien in een nieuwe gemeenschap. Avondmaal vieren doe je samen: "omdat het één brood is zijn wij, hoewel met velen, één lichaam" (I Kor. 10:17). Het is daarom onmogelijk om het te eten "met iemand die zichzelf een broeder of zuster noemt, maar in feite een ontuchtpleger is, een geldwolf, afgodendienaar, lasteraar, dronkaard of uitbuiters" (I Kor. 5:11). Immers "wij zijn allen gedoopt in één Geest en zijn daardoor één lichaam geworden", het lichaam van Christus namelijk (I Kor. 12:12,13).

Dit onderwijs van Paulus heeft de kerk verwerkt in haar belijdenis, onder meer in de Heidelbergse Catechismus. Wanneer die spreekt over de deelname aan het avondmaal, is daar ook weer die verwondering over Gods genade: terwijl we moeten erkennen dat we vanwege onze zonden het leven onwaardig zijn, mogen we tegelijk vertrouwen op de voldoening door Christus en dankzij Hem het nieuwe leven binnengaan (antw. 81). Er is daarom geen beter middel tegen een oppervlakkige of zelfs huichelachtige viering is dan juist de verkondiging van dit heilig evangelie (antw. 84). Ook vraagt de Catechismus aandacht voor de gemeenschap waarin we avondmaal vieren. Als er daar zouden zijn die zich openlijk afkeren van Gods wil, zullen we hen voor de consequentie moeten plaatsen: ze hebben geen deel aan het koninkrijk van Christus (antw. 82). Maar zelfs als ze niet langer tot de sacramenten worden toegelaten is dat bedoeld om hen tot bekering te brengen (antw. 85). Zo waakt de kerk voor het heilig houden van het kostbare geschenk dat ze in Christus ontving.

Gespreide verantwoordelijkheid

Er ligt hier een taak voor drie partijen: de individuele deelnemer, de gemeente die gezamenlijk avondmaal viert, en de kerkenraad die toezicht houdt.

Deze partijen zijn onderling nauw verbonden (de gemeente bestaat uit individuele deelnemers, de kerkenraad bestaat uit ambtsdragers die eveneens leden zijn van de gemeente), maar toch kunnen ze worden onderscheiden naar een verschillende verantwoordelijkheid. Een verantwoordelijkheid die ze in relatie tot de andere partijen dienen waar te maken.

Zo is bij de individuele deelnemer de 'zelfbeproeving' van belang: dat hij zichzelf spiegelt aan Christus om eerlijk te kunnen zijn over zijn zonden, zich gelovig toe te vertrouwen aan Gods genade en zich oprecht toe te leggen op een nieuw leven. Daar hoort bij dat hij zich als levende steen voegt in het bouwwerk van God, dat is de gemeente. Hij onderwerpt zich daarom aan de leiding van de ambtsdragers, en laat zich door hen beoordelen.

Ook de gemeente moet zichzelf steeds spiegelen aan Christus, om zo steeds meer naar Hem toe te groeien (Efez. 4:15). Zo zal de gemeente voor elke individuele deelnemer een open en gastvrij huis behoren te zijn, waar de liefde van Christus wordt geproefd, en waar men elkaar aanspoort om bij de genade van Christus te blijven leven. Van de gemeente mag daarom worden verwacht dat ze trouw is in het bezoeken van de kerkdiensten en de viering van het avondmaal, telkens wanneer de kerkenraad haar daartoe roept.

De kerkenraad tenslotte kan evenmin om de spiegel van Christus heen, zodat hij niet zichzelf zoekt, maar in dienst wil staan van de enige Koning in de kerk. De ambtsdragers tonen via persoonlijke gesprekken belangstelling voor elk individueel lid van de gemeente en nodigen ook elke bezoeker uit om verder te komen op de weg van het Woord. Als een lid van de gemeente van die weg dreigt af te wijken, zal de kerkenraad alles doen om hem voor Christus te behouden, desnoods via het middel van de uitsluiting. De kerkenraad ziet er verder op toe dat het evangelie van Christus telkens helder tot klinken wordt gebracht in de samenkomsten van de gemeente, speciaal door middel van inleidend onderwijs op de viering van het avondmaal.

Het is van belang dat elk van deze drie partijen zijn eigen verantwoordelijkheid waarmaakt, en zich niet verschuilt achter de verantwoordelijkheid van de ander. Dat laatste zou de avondmaalsviering slechts schade doen: vervlakking, formalisering en verlies aan kracht. Maar wanneer allen elkaar willen dienen, verantwoord voor Christus, mag zijn heilzame aanwezigheid worden geproefd tot opbouw van de hele gemeente.

Regelgeving door aandachtspunten

Om deze verantwoordelijkheid te stimuleren kan kerkelijke regelgeving een goed middel zijn. Het voorkomt dat de deelname aan het avondmaal een vrijblijvende zaak wordt of juist telkens opnieuw voorwerp van een ontmoedigende discussie. Passende regelgeving bevordert de eensgezindheid van de kerken en geeft houvast bij het onderling toezicht.

Tegelijk moet worden erkend dat het moeilijk is om direct toepasbare regels te formuleren voor de toelating van personen die bij voorbaat niet helder kunnen worden omschreven: we spreken immers over gasten in een samenwerkingsgemeente die niet afkomstig zijn uit een van de deelnemende kerken of daarmee verbonden zusterkerken.

Het heeft dan weinig zin om dergelijke situaties te willen vangen in steeds verfijndere en dus steeds complexer regelgeving, uitgesplitst naar diverse kerkgemeenschappen (helaas, onze gast is nu net afkomstig uit weer een andere), en naar diverse redenen waarom hij geen lid wordt van de gemeente maar wel wil deelnemen aan het avondmaal (helaas, de reden die onze gast opgeeft, staat er net niet bij). Nog minder nut heeft het om de regels zo algemeen te formuleren dat ze in feite niets regelen, omdat ze eindeloos kunnen worden opgerekt.

Onze voorkeur gaat uit naar het formuleren van *aandachtspunten*. Dit moet in letterlijke zin zo worden verstaan: punten die aandacht moeten krijgen, in de eerste plaats van de ambtsdragers, die het vervolgens onder de aandacht mogen brengen van de deelnemers aan het avondmaal en daarover verantwoording afleggen aan de gemeente.

Het werken met aandachtspunten kan de plaatselijke kerkenraad helpen om een beleid te ontwikkelen dat is toegespitst op de eigen situatie. Het maakt immers nogal uit of het om een grote gemeente gaat, waar de ambtsdragers moeite hebben om iedereen te herkennen die aan tafel komt, of dat het een kleine gemeente betreft waar elke gast persoonlijk wordt verwelkomd.

Het werken met aandachtspunten voorkomt verder dat een kerkenraad het toelatingsbeleid op formele wijze afdoet. Hij moet telkens weer afwegingen maken, en daarover in gesprek treden met zowel de gemeente als de eventuele gasten.

Het werken met aandachtspunten lijkt ons zo een passend antwoord op het in de discussie steeds aanwezige risico dat tenslotte alle aanwezigen, zonder enig onderscheid, uitgenodigd zouden worden om aan het avondmaal deel te nemen. Kenmerk van een dergelijk 'open' viering is immers dat het zicht op de gemeente als het lichaam van Christus steeds meer vervaagt, terwijl deze aandachtspunten juist willen bewerken dat ieder zich er scherp van bewust blijft dat het gaat om het lichaam van de Heer.

Concreet denken we daarom aan de volgende punten:

1. De relatie van de gast tot Christus
2. De relatie van de gast tot zijn thuiskerk
3. De relatie van de gast tot de gemeente waar hij nu avondmaal wil vieren
4. Het verschaffen van voldoende duidelijkheid.

De relatie tot Christus

Gezamenlijk avondmaal vraagt om eenheid in geloof, als een vertrouwen op Christus alleen. Niets brengt mensen van verschillende huize meer tot elkaar dan het gezamenlijk belijden van hun zonde tegenover God en het gezamenlijk vieren van de verlossing door Gods eigen Zoon, Jezus Christus. Deze eenheid van belijden heeft vorm gekregen in de gereformeerde belijdenisgeschriften, die door alle bij het DOE-overleg betrokken kerkverbanden (CGK, GK en NGK) als betrouwbaar onderwijs

worden aanvaard. Wanneer in deze kerken de avondmaalstafel wordt aangericht, is dat bedoeld als uitnodiging om de persoon en het werk van Christus te aanvaarden op de manier die in de gereformeerde belijdenis beschreven wordt.

Maar niet iedere christen is met deze belijdenisgeschriften bekend. En niet altijd is er gelegenheid om hem alsnog daarin te onderwijzen. Een goede vervanging kan dan zijn dat de gast wordt gevraagd om aandachtig te luisteren naar de verkondiging van het Woord en in het bijzonder naar het voor te lezen avondmaalsformulier. Wanneer hij vervolgens deelneemt aan het avondmaal, is dat van zijn kant te beschouwen als instemming met wat hem is voorgehouden.

Ook is mogelijk dat iemand de gereformeerde belijdenis wel kent, maar op onderdelen een voorbehoud wil maken. Het verdient aanbeveling om hem dit voorbehoud helder te laten benoemen, zodat de ambtsdragers kunnen beoordelen of er sprake is van verzet tegen Gods Woord, of eerder van een tastend zoeken naar Gods wil.

De relatie tot de thuiskerk

Elke gast komt ergens vandaan. Sommigen functioneren nog steeds volop in hun thuisgemeente; anderen zijn van hun ankers losgeslagen. We noemen enkele voorbeelden van mogelijke situaties (de opsomming is uiteraard niet uitputtend).

Iemand kan in zijn thuisgemeente zijn afgehouden van het avondmaal. Doorgaans is dat een reden om hem ook niet als gast te aanvaarden in de kerk waar hij op bezoek is. Een kerkenraad zal niet licht van die regel afwijken; of hij moet zeker weten dat de afhouding niet terecht was.

Ook wanneer iemand zich onverschillig toont tegenover de thuiskerk, kan dat een reden zijn om hem geen asiel te bieden in een gastgemeente, maar hem aan te sporen de vrede te herstellen met zijn plaatselijke broeders en zusters.

Wanneer iemand meelevend lid is van een kerkgemeenschap waar het evangelie van Christus stelselmatig wordt ondermijnd, mag voor toelating tot het avondmaal in een gastgemeente eerst gevraagd worden dat hij zich losmaakt van deze vijanden van Christus.

Wanneer echter de thuiskerk wel als zwak beoordeeld moet worden, maar de betrokkene zich daarin beweegt als iemand die gegrepen is door de Geest van Christus, mag hij door de gastkerk worden gestimuleerd om de weg van het geloof consequent te blijven volgen. Het uitreiken van het avondmaalsbrood kan daarbij een waardevolle ondersteuning zijn.

En uiteraard geldt dit nog sterker wanneer de gast een enthousiast lid is van een voluit christelijke gemeenschap, die misschien nog niet formeel als zusterkerk is erkend, maar daar zeker voor in aanmerking zou komen: zijn aanwezigheid aan de tafel is een verrijking voor alle betrokkenen.

De relatie tot de gastgemeente

We spreken over gasten: ze zijn geen lid van de gemeente en zijn ook niet direct van plan om dat te worden. Daar hebben ze uiteraard hun redenen voor. De kerkenraad doet er goed aan om die redenen te vernemen en waar mogelijk te beoordelen.

Die reden zal meestal zijn dat hun verblijf slechts van tijdelijke aard is. Daar kan een kerkenraad genoeg mee nemen. Maar wanneer de gast regelmatig terugkomt mag van hem worden verwacht dat hij ook hier het lichaam van Christus erkent. De kerkenraad kan in goed overleg zoeken naar een passende manier om de verbondenheid van de gast met deze gemeente vorm te geven.

Wanneer iemand zich echter bewust afzijdig houdt van de gemeente, of zich niet door de kerkenraad wil laten beoordelen, heeft hij er ook geen recht op om in het midden van die gemeente zich door de ambtsdragers het brood van Christus te laten aanreiken.

Maar zelfs wanneer iemand de gemeente slechts eenmalig aandoet, kan op zijn minst zijn naam aan de gemeente worden bekendgemaakt. Zo kan de gemeente voor dat moment de gast opnemen in haar midden, en kan er over en weer bemoediging zijn in het ene geloof, samen aan de ene tafel.

Duidelijkheid

Een kerkenraad moet over zijn beleid duidelijkheid geven naar de gemeente. Zeker rond de toelating van gasten aan het avondmaal is die verantwoording noodzakelijk. Want alleen dan kan de gemeente zich van harte verheugen over die relatief onbekende gezichten, die ze toch in Christus mag herkennen.

Bovendien is het van belang dat ook de eventuele gasten zelf tijdig op de hoogte worden gesteld van het plaatselijk toelatingsbeleid. Het is niet juist wanneer iemand in argeloosheid deelneemt aan het avondmaal, maar achteraf te horen krijgt dat het toch eigenlijk niet de bedoeling was.

Het is ook niet juist wanneer iemand zich instelt op de viering, maar pas tijdens de dienst een afkondiging hoort die hem vertelt dat hij toch niet welkom is.

Wanneer het bekend is dat iemand regelmatig in de kerk komt, behoren de ambtsdragers zelf het initiatief te nemen om met hem te spreken over deelname aan het avondmaal. Ook andere gemeenteleden (die regelmatig naast hem zitten) kunnen daarin een belangrijke rol vervullen. Het tijdig leggen van contact geeft bovendien aan de ambtsdragers meer ruimte om te komen tot een afgewogen oordeel over de vraag of deze bezoeker als gast aan tafel kan worden toegelaten. Er is tijd voor een broederlijk gesprek. Er is tijd voor ambtelijk overleg. Er is wellicht tijd om hem al aan de gemeente voor te stellen.

Wanneer het echter gaat om incidentele gasten die niet vooraf bekend zijn, is dat zo niet mogelijk. Dat kan voor een kerkenraad reden zijn om geen andere onverwachte gasten te ontvangen dan die uit een zusterkerk afkomstig zijn. Maar ook dan blijft van belang dat bezoekers niet voor pijnlijke verrassingen komen te staan. Ze kunnen bijvoorbeeld bij de ingang van het kerkgebouw worden geïnformeerd.

Wil een kerkenraad toch ook gastvrijheid bieden voor incidentele maar overigens onbekende bezoekers, en hen zo mogelijk toelaten tot het avondmaal, dan kan bijvoorbeeld aan binnenkomende bezoekers een briefje worden uitgereikt waarin wordt gewezen op de avondmaalsviering van deze dag. Wie dat wil kan zich vervolgens melden bij een aantal ouderlingen, die beoordelen of zij deze bezoeker als gast kunnen ontvangen aan de tafel van Christus.

Bestaande kerkelijke regelgeving

Bovenstaande aanbevelingen verdragen zich goed met de geldende kerkelijke besluiten binnen CGK, GK en NGK, al geven ze er wel een nuancering aan.

De regeling van de NGK is het meest summier. Het beperkt zich tot wat er staat in art. 20 AKS:

Tot het avondmaal wordt toegelaten wie openbare belijdenis heeft gedaan van het geloof en een gelovige levenswandel vertoont.

Een belijdend lid van een andere gemeente wordt tot het avondmaal toegelaten, indien op goede gronden kan worden aangenomen dat hij zich in leer en leven als goed christen gedraagt.

De nuancering die uitgaat van bovenstaande aanbevelingen is dat de "goede gronden" nader worden uitgewerkt en de gang van zaken duidelijker moet worden beschreven.

De meest uitgebreide besluitvorming rond deze zaak is te vinden bij de GK, waar de generale synode in 2005 "ten aanzien van leden van kerken waarmee geen zusterkerkrelatie bestaat" uitsprak

dat een kerkenraad iemand als gast aan het avondmaal kan toelaten, wanneer de kerkenraad zich ervan overtuigd heeft dat betrokkene:

- a. een aanvaardbare reden heeft het avondmaal in de gemeente te vieren en dat zijn deelname dienstbaar is aan de opbouw van het lichaam van Christus;
- b. in de eigen kerk tot het avondmaal is toegelaten, niet onder tucht staat, instemt met de gereformeerde belijdenis en godvrezend leeft, zoals bedoeld in art. 60 K.O.;
- c. met het oog op deelname aan het avondmaal bereid is zich te onderwerpen aan de onderlinge aansporing in de gemeente en aan het toezicht van de kerkenraad.

De wijze waarop de kerkenraad gasten hiervan in kennis stelt moet duidelijk zijn voor zowel gasten als de eigen gemeente.

Deze uitspraak heeft nogal wat kritische reacties losgemaakt, met name omdat de drie genoemde punten lastig te concretiseren zijn. Wat is bijvoorbeeld "een aanvaardbare reden"? Deze moeite vervalt echter wanneer de genoemde richtlijnen volgens de hierboven beschreven aanpak niet langer worden beschouwd als scherpe onderscheidingen maar als aandachtspunten. Deze aandachtspunten lopen wel niet geheel parallel met de hiervoor genoemde vier, maar zijn er goed mee in verband te brengen.

Bepaalde termen kunnen wellicht anders worden geformuleerd, om misverstand te voorkomen. De 'instemming met de gereformeerde belijdenis' moet bijvoorbeeld niet zo worden uitgelegd dat elke buitenlandse bezoeker zich eerst diepgaand moet bezighouden met de Dordtse Leerregels. Het gaat er om dat wie als gast deelneemt aan het avondmaal, zich welbewust laat opnemen in de belijdende gemeenschap van deze gereformeerde kerk.

Ook de eis dat iemand niet onder tucht mag staan, verdient nuancering. Om een voorbeeld te noemen: critici van de leer van de Gereformeerde Gemeenten zijn meermalen uitgesloten van de

avondmaalsgemeenschap in die kerken. Moet dat automatisch betekenen dat ze ook in andere kerken niet welkom zijn, zelfs niet als gast?

De CGK neemt met zijn regelgeving een middenpositie in. Zij legden in 2004 het volgende vast:

Een kerkenraad kan gasten die geen lid zijn van de Christelijke Gereformeerde Kerken, tot een viering van het avondmaal toelaten wanneer zij:

- a. belijdenis des geloofs hebben afgelegd en derhalve gerechtigd zijn in de eigen gemeente avondmaal te vieren;
- b. in de eigen gemeente niet onder kerkelijke tucht staan;
- c. bij de kerkenraad vooraf de wens te kennen geven van het gastrecht gebruik te maken. Hierbij geldt dat de eigenlijke toetsing en afweging van de situatie waarin en de omstandigheden waaronder een gast om toegang tot het avondmaal vraagt, aan de betreffende kerkenraad blijft.

Het laatste voorschrift past bij de nuancering waar bovenstaand stuk voor pleit. Maar wellicht is het goed om dit ook direct mee te nemen in de formulering van de punten die ervoor staan. Dit geldt behalve voor punt b (zie hierboven bij de GK) ook voor punt a: de gast moet belijdenis van het geloof hebben afgelegd. Zo'n voorschrift kan namelijk moeite opleveren bij gasten uit buitenlandse kerken die de openbare geloofsbelijdenis als afzonderlijk ritueel niet kennen, of bij asielzoekers die onder meer vanwege taalproblemen niet begrijpen wat we van hen willen weten: zij geloven in Christus als Heiland, wat wil die Hollandse kerk nog meer?

We pleiten er echter niet voor om al deze regels zonder meer te laten vallen; wel om dergelijke richtlijnen om te zetten in principieel geformuleerde aandachtspunten, zoals hierboven genoemd: de relatie tot Christus, tot de thuiskerk en tot de gastgemeente, en voldoende duidelijkheid over de wijze waarop de kerkenraad hiermee omgaat.

3.3 Aanbevelingen voor een goede besluitvorming in een samenwerkingsgemeente

De plaats van het DOE-overleg in het geheel van het kerkelijk leven is al eerder vastgelegd in een constituerend document, dat als bijlage is opgenomen in ons eerste rapport (bijlage 6 bij hoofdstuk 7). Er zijn verschillende partijen betrokken bij de besluitvorming.

In de eerste plaats zijn dat de beide deputaatschappen (CGK en GK) en de CCS onder wier verantwoordelijkheid de DOE-groep werkt.

In de tweede plaats zijn het de beide generale synodes en de landelijke vergadering die kerkelijk rechtsgeldige besluiten moeten nemen.

De DOE-groep heeft enkele aanbevelingen voor goede besluitvorming opgesteld, die wij graag ter kennis van de generale synode brengen.

3.3.1 AANBEVELINGEN VOOR DE DOE-GROEP

1. Treed zelfbewust op, als kopgroep van de kerken. Durf initiatief te nemen. Laat merken dat het niet gaat om een vrijblijvend initiatief van enkele hobbyisten, maar dat we gelovig willen inspelen op de nieuwe mogelijkheden die God in deze tijd aan de kerken geeft.
2. Geef blijk van verantwoordelijkheidsbesef. Breng bijvoorbeeld niet te snel een nieuwe versie uit van een al eerder gelanceerd product. Wacht met het aanbrengen van kleine verbeteringen tot er ook op essentiële punten iets veranderd moet worden.
3. Leg bij elk product een lijst aan van gewenste verbeteringen. Vermeld daarbij door wie deze verbetering wordt gewenst: door een gemeente, meer kerken binnen het DOE-overleg, een meerdere kerkelijke vergadering, een deputaatschap, de DOE-groep, of slechts een individu.
4. Voorzie elk product dat binnen de DOE-groep wordt ontwikkeld, zo spoedig mogelijk van een eigen label. Dit label bevat een lijst van de instanties die zich er achter hebben gesteld, met de datum waarop elk van hen dat heeft gedaan.

3.3.2 AANBEVELINGEN VOOR DE GOEDKEURENDE INSTANTIES

1. Breng geen wijzigingen aan in een product dat u ter goedkeuring wordt voorgelegd. Beperk u tot het aanvaarden of niet aanvaarden. Wel kunt u zowel in het ene als in het andere geval uitvoerig commentaar leveren, en gewenste veranderingen kenbaar maken.
2. Eventueel kunt u een product slechts voor een deel aanvaarden. Vergewis u er dan wel van dat het afgewezen deel niet onlosmakelijk verbonden was met (een deel van) de rest. Vraag daarom de DOE-groep naar de consequenties van een gedeeltelijke afwijzing.

3. Voel u vrij om uw eigen deputaten of commissie te instrueren naar wat nodig is, inclusief hun verantwoordelijkheid voor de DOE-groep. Bedenk echter dat u binnen het DOE-overleg niets kunt afdwingen; het is een samenwerkingsorgaan van meer kerkverbanden.
4. Stel u op de hoogte of laat u op de hoogte stellen van de besluitvorming in de andere kerkverbanden, waar het hetzelfde punt betreft. Sluit er zo mogelijk bij aan of wijk er duidelijk en gemotiveerd van af. Informeer de andere kerkverbanden over uw besluit.
5. Overweeg serieus het beleggen van een gezamenlijke vergadering of assemblee van de drie betrokken kerkverbanden, waarin gezamenlijk beleid kan worden gemaakt ten dienste van de groeiende samenwerking, zowel op plaatselijk als op landelijk niveau.

3.3.3 AANBEVELINGEN VOOR DE PLAATSELIJKE SAMENWERKINGSGEMEENTEN

1. U bent vrij om een product van de DOE-groep toe te passen wanneer het niet in strijd is met de bestaande kerkelijke afspraken.
2. Is dat laatste wel het geval, dan dient u te wachten met toepassing tot er ten minste één kerkverband is dat de nieuwe regeling heeft aanvaard. Vervolgens kunt u de classis of de regiovergadering van het andere kerkverband vragen om ermee in te stemmen dat u op dit punt van hun regels afwijkt.
3. Wanneer een kerkverband zich expliciet heeft uitgesproken tegen een regeling die wel door een ander kerkverband is aanvaard, behoort u zich van invoering te onthouden, tenzij de omstandigheden u dwingen om een keuze te maken voor het een of het ander. Maar ook in dat geval is het nodig dat de classis of regiovergadering erkent dat er van zo'n noodgedwongen situatie sprake is.
4. Wanneer alle kerkverbanden waar u als plaatselijke samenwerkingsgemeente mee verbonden bent een bepaalde regeling als dwingende bepaling hebben aanvaard, bent u uiteraard ook gebonden om u eraan te houden.

3.4 Naar gelijktijdige vergaderingen van de beide generale synodes en de LV

Om gezamenlijk beleid te maken ten dienste van de samenwerkingsgemeenten (zoals hiervoor beschreven sub 3.3) is het belangrijk dat voorstellen vanuit de DOE-groep en het DOE-overleg door de drie landelijke vergaderingen (ongeveer) gelijktijdig kunnen worden behandeld. Daarom is het belangrijk ernaar te streven dat in het vervolg de beide generale synodes (GK en CGK) en de landelijke vergadering (NGK) in hetzelfde jaar en bij voorkeur ook in dezelfde maanden vergaderen. Maar om meer redenen pleit DKE ervoor dat deze landelijke vergaderingen in het vervolg synchroon verlopen.

Nu er sprake is van toenemende plaatselijke samenwerking tussen kerken uit de drie kerkverbanden, is het van groot belang dat er tevens alle ruimte is voor overleg op deputatenniveau. Als de drie landelijke vergaderingen (de beide synodes en de LV) gelijktijdig plaatsvinden, is er een langere periode beschikbaar voor gezamenlijk overleg en samenwerking van deputaten met de deputaten van de CGK en de NGK. Ook de bemensing verandert niet meer gedurende zo'n periode. Bovendien kan de rapportage en de formulering van voorstellen naar de Landelijke Vergadering en de beide synodes beter op elkaar worden afgestemd omdat het gaat over dezelfde periode.

In de toekomst is het wellicht wenselijk (zie paragraaf 3.3.2, punt 5) dat er een gecombineerde vergadering of assemblee van de beide synodes en de landelijke vergadering gehouden wordt m.b.t. beleid, met name ten dienste van de samenwerkingsgemeenten. Ook dat wordt goed mogelijk als de landelijke vergaderingen in het vervolg gelijktijdig plaatsvinden.

De eerstvolgende LV-NGK en GS-CGK zijn gepland voor 2010. Deputaten stellen voor dat de volgende GS van de GK ook in 2010 wordt bijeengeroepen. Door dit te besluiten kan de GS van de GK laten zien dat haar veel gelegen is aan de goede voortgang van het proces van het werken aan kerkelijke eenheid en een goede afstemming tussen wat er plaatselijk en landelijk gebeurt binnen de kerken van de drie kerkverbanden. Daarom zullen we bereid moeten zijn eenmalig te accepteren dat de voorbereidingstijd voor de volgende synode korter is.

3.5 Correcties en aanvullingen op de conceptbesluiten

Op grond van het hierboven in 3.2 is uiteengezet, stellen deputaten een wijziging voor in de tekst (zoals vermeld in ons eerste rapport in paragraaf 7.12) van conceptbesluit 5b sub 4 en een aanvullende grond (3) onder dit besluit.

Ook stellen deputaten een besluit voor m.b.t. vervroeging van het bijeenkomen van de eerstvolgende generale synode. Hier volgt de nieuwe voorgestelde versie van de besluittekst.

Besluit 5a:

Deputaten op te dragen te gaan deelnemen in Deputaten Overleg Eenheid (DOE) tussen deputaten/commissie van GK, NGK en CGK ten dienste van de samenwerkingsgemeenten, samenwerkende gemeenten en nieuwe vormen van samenwerken en samengaan en hierover te rapporteren aan de volgende GS.

In overleg met de betrokken gemeenten dient verder te worden gewerkt aan regelingen.

Besluit 5b:

op voorhand de volgende bepalingen vast te stellen voor kerken die een eenheidsgemeente of een samenwerkingsgemeente willen vormen:

1. beslissingen over het vormen van een *eenheidsgemeente* kunnen slechts genomen worden wanneer de kerkenraad hiervoor voldoende draagvlak in de gemeente heeft geconstateerd, met instemming van de betrokken classis/regio en na advies van de landelijke deputaten/commissie.

Een kerk kan met één kerkverband een normale relatie onderhouden en binnen het andere een bijzondere status ontvangen. Deze status wordt aangevraagd bij de classis en vastgelegd in een associatieakkoord. Dat akkoord bevat afspraken over de rechten en plichten van de kerk ten opzichte van de andere kerken. Deze afspraken hebben rechtskracht voor de relatie van de kerk met alle kerken van dat kerkverband.

Bij het sluiten van het akkoord zal de ontvangende classis zich er van overtuigen dat de betrokken kerk een volwaardige relatie heeft met een ander kerkverband, zodat er waarborgen zijn met betrekking tot ten minste

- de rechtsbescherming van de predikant
  - de rechtsgang voor bezwaarde gemeenteleden
  - het zusterlijke toezicht vanuit een kerkverband;
2. wanneer twee of meer samenwerkende kerken een *samenwerkingsgemeente* willen vormen, stellen zij, met advies van de deputaten voor kerkelijke eenheid van de generale synode, een samenwerkingsovereenkomst op.
De samenwerkingsovereenkomst wordt van kracht nadat elke kerkenraad daarvoor voldoende draagvlak in de gemeente heeft geconstateerd en de goedkeuring van de classis/regio heeft ontvangen;
  3. voor het voorgaan in erediensten kan iedere predikant worden uitgenodigd die in één van de betrokken kerkverbanden bevoegd is voor te gaan. Hij heeft daarvoor wel de instemming nodig van zijn eigen kerkenraad.
Predikanten van een samenwerkingsgemeente of een eenheidsgemeente zijn bevoegd voor te gaan in alle kerken van de betrokken kerkverbanden, wanneer zij daartoe door de betrokken kerkenraad uitgenodigd worden;
  4. voor het uitnodigen van gasten voor de avondmaalsviering in samenwerkingsgemeenten kan het beleid worden gehanteerd dat is verwoord in de nota "Samen aan tafel", die in het rapport van deputaten kerkelijke eenheid opgenomen sub 3.2.

Gronden:

1. de samenwerkingsgemeenten en eenheidsgemeenten kunnen worden beschouwd als voorlopers en trekkers in het uitvoeren van de opdracht om de eenheid te zoeken met andere gemeenten van Jezus Christus en verdienen daarbij alle ondersteuning die nodig is;
2. het is gewenst om de bijzondere situatie die deze gemeenten innemen – zowel in geestelijke als in kerkrechtelijke zin – te heroverwegen en daaraan meer recht te doen dan op dit moment het geval is;
3. betreffende het uitnodigen van gasten voor de avondmaalsviering in samenwerkingsgemeenten:
  - a. het in de nota 'Samen aan tafel' geformuleerde beleid is een loyale verwerking van het besluit van de Generale Synode van Amersfoort-C. 2005 (Acta, art. 50);

- b. de nuanceringen die het aanbrengt op dit besluit zijn niet te beschouwen als verzwakking, maar als versterking van het christelijke karakter van de avondmaalsviering in de bijzondere situatie van de samenwerkingsgemeente;
- c. de voortgaande samenwerking van plaatselijke kerken vraagt om nieuwe doordenking van het beleid, met gezamenlijke verwerking van de verschillen in kerkelijke praktijk. Deze nota, voorbereid door afgevaardigden van verschillende kerkverbanden, is daar een te waarderen resultaat van.

Besluit 6:

- deputaten voorbereiding generale synode op te dragen:
1. ernaar te streven dat in het vervolg onze generale synode in hetzelfde jaar vergadert als de generale synode van de CGK en de landelijke vergadering van de NGK en daarom de volgende generale synode bijeen te roepen in het jaar 2010;
  2. overleg met de CGK en met de NGK te initiëren met als doel te bereiken dat de drie landelijke vergaderingen in het vervolg niet alleen in hetzelfde jaar maar zoveel mogelijk ook gelijktijdig plaatsvinden.

Gronden:

1. om gezamenlijk beleid te maken ten dienste van de samenwerkingsgemeenten is het belangrijk dat voorstellen vanuit de DOE-groep en het DOE-overleg door de drie landelijke vergaderingen vrijwel gelijktijdig kunnen worden behandeld;
2. er is een langere periode beschikbaar voor overleg en samenwerking van DKE met Deputaten Eenheid van de CGK en met de CCS van de NGK en is geen sprake van tussentijdse wisseling in de samenstelling van de deputaatschappen;
3. de rapportage en de formulering van voorstellen naar de landelijke vergadering en de beide synodes kan beter op elkaar worden afgestemd omdat het gaat over dezelfde periode;
4. het biedt een goede mogelijkheid voor het desgewenst houden van een gecombineerde vergadering van de beide synodes en de LV, bijvoorbeeld met betrekking tot het maken van beleid ten dienste van de samenwerkingsgemeenten.

4. PLAATSELIJKE SAMENWERKING MET ANDERE KERKEN

De door de GS Amersfoort-C 2005 vastgestelde *Regelingen voor plaatselijk contact en samenwerking* laten zien dat er verband is tussen het werken aan kerkelijke eenheid en bepaalde vormen van samenwerking. Deputaten krijgen vaker te maken met vragen vanuit de kerken over lokale samenwerking met andere kerken. In verband daarmee heeft DKE zich bezonnen op dergelijke vragen. Het resultaat daarvan is verwoord in onderstaande notitie. Deze notitie wordt door DKE gebruikt als richtlijn bij de beantwoording van adviesvragen van plaatselijke kerken inzake samenwerking.

NOTITIE BETREFFENDE PLAATSELIJKE SAMENWERKING MET ANDERE KERKEN

Gereformeerde Kerken *vrijgemaakt* werken de laatste jaren in toenemende mate op plaatselijk niveau samen met andere kerken. Het besef groeit dat de kerken plaatselijk een eigen taak hebben tegenover de overheid (het gemeentebestuur) en in de samenleving.

Terwijl in het verleden vooral de taak van de kerkleden werd benadrukt als het ging over onze maatschappelijke verantwoordelijkheid, groeit de laatste jaren het besef dat ook de kerken hier mogelijkheden en verantwoordelijkheden hebben. Voorts beseffen kerken en christenen van orthodoxe signatuur elkaar steeds meer nodig te hebben in een land waar de ontkerstening toeneemt. Steeds vaker worden we als kerken gevraagd in allerlei verbanden te willen participeren en aan projecten te willen meewerken. Daarbij kunnen we onder meer denken aan het benutten van de mogelijkheden die de Wet Maatschappelijke Ondersteuning biedt voor diaconieën en diaconale projecten. Dat biedt kansen om er als kerk niet alleen te zijn voor de eigen leden, maar ook van betekenis te zijn voor anderen in het dorp of de stad.

Tegelijk stelt het samenwerken met andere kerken ons voor vragen. Onder andere: Met welke andere kerken kun je samenwerken? En kan dat op allerlei terreinen?

Ons denken over lokale samenwerking met andere kerken (ook met andere dan de CGK en de NGK) is aan het veranderen. In het verleden legden we vooral nadruk op wat ons gescheiden hield van andere kerken. De laatste jaren zien we in dat het ook van betekenis is om te benoemen en te laten zien wat we gemeenschappelijk hebben. Zonder daarmee de verschillen te verdoezelen.

We krijgen meer oog voor mogelijkheden die de Here ons geeft.

Het ervaren en waarderen van geestelijke verbondenheid met christenen in andere kerken en het gebruik maken van de mogelijkheid tot samenwerking met deze kerken hoeft beslist geen relativering van de kerkkeus tot gevolg te hebben, zoals sommigen vrezen.

In de contacten en samenwerking met andere kerken, leren we de sterke en de zwakke kanten van onze eigen kerk scherper zien. Daar worden we niet minder van en daarvoor moeten we geen angst hebben. We kunnen meer bewust en met meer overtuiging kiezen voor de gereformeerde manier van kerk zijn. Bovendien: angst is niet geestelijk en laat mogelijkheden liggen. Angst is niet vruchtbaar.

Samenwerking met andere kerken betekent dat je geloofsverbondenheid ervaart met christenen uit andere kerken. Dat mag positief beleefd worden. Tegelijk voel je de pijn van de kerkelijke gebrokenheid. Het ervaren van geestelijke eenheid en verbondenheid in het samenwerken en samen bidden, kan tot gevolg hebben dat je des te meer naar beleving van kerkelijke eenheid verlangt en er met meer betrokkenheid voor gaat bidden en er meer gemotiveerd aan gaat werken.

Samenwerking met andere kerken dan de CGK en de NGK hoeven we dus niet bij voorbaat uit te sluiten. Maar de samenwerking mag niet tot gevolg hebben dat we een concessie doen aan de gereformeerde identiteit. Je kunt voor je eigen gereformeerde identiteit staan en tegelijk erkennen dat anderen op basis van het gezag van de Bijbel als Gods Woord op onderdelen tot andere conclusies komen. Samenwerking op punten is dan wel mogelijk. Je moet ook niet proberen van te voren dicht te timmeren wat wel en niet kan. Een goede richtlijn is: ruimhartig meedoen waar je kunt en vanuit je identiteit zorgen voor een eigen inbreng.

Elke concrete vraag betreffende samenwerking moet op zijn eigen merites worden beoordeeld.

En niet elke vorm van participatie of samenwerking gaat even ver, ook als het gaat om het dragen van (mede)verantwoordelijkheid. Er zijn verschillende niveaus van samenwerking:

- waarnemend
- sympathiserend
- participierend
- verantwoordelijkheid dragend.

Van geval tot geval zullen we moeten bezien wat mogelijk, wijs en verantwoord is. Maar wel vanuit de intentie: ja, tenzij... En niet, zoals in het verleden vaak gebeurde, vanuit de intentie: nee, tenzij...

Door als kerk samen met andere kerken te participeren in verbanden en mee te werken aan projecten hebben we ook de mogelijkheid om mee zorg te dragen voor de goede koers van deze verbanden en projecten.

Een gereformeerde kerkenraad zal zijn medewerking alleen weigeren of een reeds aangegane participatie beëindigen als hij niet (langer) de verantwoordelijkheid kan dragen voor de visie en uitgangspunten en/of de praktijk van het gebeuren en er na overleg ook geen zicht is op verbetering.